Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 141 (11038) | 1979 чылдың июнь 19, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 кап

Июнь 15-те эш Л. И. Брежнев биле АКШ-тың Президентизи Дж. Картер Венада Хофбург ордуга Австрия Республиканың Президентизи Р. Кирхшлегерге чораанар.
ЧУРУКТА: ужуражыышкын үезинде.
СЭТА. (Чурукту фототелеграф-биле хүлээп алган).

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ДЖ. КАРТЕР-БИЛЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫНЫ

Июнь 16-да Венага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев биле АКШ-тың Президентизи Дж. Картерниң аразында чугаалажыышкынар эгелээн.

Чугаалажыышкында киржип турарлар болза: совет таладан — А. А. Громыко, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, Н. В. Огарков; америк таладан—С. Вэнс, З. Бжезинский, Г. Браун, Д. Джоунс.

Л. И. Брежнев биле Дж. Картер Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның бот-боттарының аразында харылзааларының нинти, принципиалдыг айтырыгларын чугаалажып көргеннер. Совет Эвилелиниң удуртулгазы, бүгү совет улус совет-америк харылзаалар үр хуусаалыг перспективага тайбыңның болгаш калбак кады ажылдажылганың харылзаалары болурун күзеп турар деп, Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Каттышкан Штаттарга хамаарыштыр Совет Эвилелиниң өжөзениг сеткил-бодалы чөк болгаш кала-даа болза АКШ-тың талазындан кандыг-бир ажыктыг үүлдү азы артык эргени болунга чедип алырын күзевейн турар деп, Л. И. Брежнев айыткан. «Совет шериг аймылының» дугайында кандыг-даа чугаалар, дайынзырак бодалдарны биске хамаарыштырарының кандыг-даа оралдажыышкыннары — ол болза ССРЭ биле АКШ-тың аразында өжөзеннешкек чорукту тургузарын, харын оларны месилдештирерин күзеп турарларга дузалап турар хоозун бодалдар болур деп, Л. И. Брежнев демдеглээн.

АКШ-та шериг чарыгдалдарының өзүн турарынче кичээнгей салгаш, ол чарыгдалдарның улгатканы болгаш боо-чепсекти эңдере бүдүрерин өскүдери күрүнелериниң айыыл чок чоруун улуу-биле быжыглаарынга эвес, харын сыр дедир озалдыг болурунга чедирер деп, Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Ийи чурттун болгаш өске күрүнелериниң айыыл чок чоруун быжыглаарының боттуг аргазы болза—шериг талазы-биле удурланыштыр турар чорукту-тун деңнелиг кошкадыры болур.

Ийи чурттуң болгаш бүгү делегейниң улустарының эрге-ажыктарынга тайбыңны камгалаарының үндезинге Совет Эвилели-биле эки харылзааларны тударынга АКШ ынанып турар деп Дж. Картер медеглээн. Ядролуг чепсектиң курлавырларын улам-на улуу-биле кызырарының, кызыгаарлаарының, а оон соонда ындыг чепсекти бүдүрерин долузу-биле соксадырының аргаларын дилеп тыварын Дж. Картер саналдаан. Оон-биле кады АКШ-та боо-чепсекти көвүдедириниң болгаш сайзыраңгайжыдарының талазы-биле ап чорудуп турар хемчегларни ол алыс утказы-биле алырга агарткан.

АКШ биле ССРЭ-ниң аразында туруп турар адаанна-жылганың чамдык айтырыгларын, оон чугаазы-биле алырга, ол адаанна-жылга моон соңгаар-даа үргүлчүлээр деп демдеглээш, ол чорук делегей байдалынга доктаамал чорукту болдурбас салдарны чедирип, талаларның бот-боттарының аразында дүвүрээзинни болдуруп турар деп чугаалаан. Дж. Картер америк-совет харылзааларны хөгжүдер талазы-биле улам-на дээштиг хемчегларни төлевилеп тургузарын, ийи чуртка ниити сорулгаларны улам-на ылаптыы-биле тодаргайлаарын саналдаан.

Совет болгаш америк улустарының эрге-ажыктарының талазы-биле-даа, делегейниң тайбыңын болгаш айыыл чок чоруун быжыглаарының талазы-биле совет-америк харылзааларны хөгжүдериниң чугула ужур-дузазын ийи тала онзалап демдеглээн. Ол талазы-биле ийи чурттуң удуртукчуларының амты ужуражыышкыны болдуунуң ролюн ойнаар дээрзинге ынаныышкынны илереткен.

Чамдык айтырыгларның талазы-биле үзел-бодалдарның ылгалы турбуже, деп эргенин, эрге-ажыктарын бот-боттарының хүндүлежириниң болгаш кайызынга-даа ажыктыг болурунуң үндезининге янзы-бүрү талаларга доктаамал, чогаадыкчы кады ажылдажылгаже ССРЭ-ниң база АКШ-тың чүткүп турарын чугаалажыышкынар үезинде медеглээн. Ол сорулганы чедип алырынга практиктиг аргаларга хамаарыштыр саналонналды Л. И. Брежнев болгаш Дж. Картер солушканнар.

Чугаалажыышкынларга совет таладан — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, ССРЭ-ниң АКШ-та элчини А. Ф. Добрынин, СЭКП ТК-ның делегей информациязының киллизиниң эргелекчизи Л. М. Замятин, ССРЭ-ниң даштыңы херектер министриниң бирги оралакчызы Г. М. Корниенко; америк таладан — АКШ-тың Президентизиниң дузалакчызы Г. Джордан, АКШ-тың ССРЭ-де элчини М. Тун, Ак бажыңның парлалга секретары Дж. Пауэлл, АКШ-тың национал аймыл чок чоруунуң чөвүделиниң аппарадының ажылдакчызы Р. Бартоломью база киришкеннер.

Чугаалажыышкынар хүнүн ийиги чартында уламчылаар.

(СЭТА).

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ДЖ. КАРТЕР-БИЛЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫНЫНЫҢ УЛАМЧЫЛААНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш АКШ-тың президентизи Дж. Картерниң чугаалажыышкынынары Венага июнь 16-да хүнүң ийиги чартында уламчылаан. Чугаалажыышкынларга совет болгаш америк албан кижилери артенги хуралга составы-биле киришкен.

Ийиги хуралдың чорудулгазында кол кичээнгейни стратегтиг шаап халдаар боо-чепсекти кызыгаарлаарының айтырыынче углаан. СБК-2-ниң дугайында совет-америк керээни бадылаары-биле болгаш аңаа ат салыры-биле холбашкан айтырыгларны Л. И. Брежнев биле Дж. Картер чугаалажыш көргеп. Ол чугула документиниң ажылдан кылырының болгаш дугуржуруунуң талазы-биле хөй чылдарда үндүрген күженишкиннер чедишкиниг дооступ турар дээрзинге кайы-кайызы таарыңнаның илергейлээн. Чарып турар керээниң чугула ужур-дузазын талалар онзалап демдеглээн болгаш ону амыдыралга боттандырар чорук чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрерин болдурбазынче, дайын айыылын бичеледириниче орукка улуг базым болур дээрзинге чаңгыс аай бодалын илереткеннер.

Улам ыңайгы кызыгаарлаашкынның, а ол ышкаш стратегтиг боо-чепсекти кызырарының талазы-биле хемчегларни ажылдан кылыр сорулгалыг чугаалажыышкынарының дараазында үе-чадаларынга (СБК-3) хамаарыштыр санал-онналларны Л. И. Брежнев биле Дж. Картер база-ла солушкан.

Чугаалажыышкыннар ажыл-херекчи, ажык болгаш боттуг байдалга эрткен. Кайы-кайызының дугуржуп алганын өзугаар баштайгы хүнү олар АКШ-тың Австрияда элчин черинин бажыңынга эрттирген болгаш июнь 17-де Венада совет элчин черинин бажыңынга уламчылаар аңаар.

(СЭТА).

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ДЖ. КАРТЕР-БИЛЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫНЫ

Июнь 17-де ССРЭ-ниң Австрияда элчин черинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң АКШ-тың Президентизи Дж. Картер-биле ужуражыышкыны уламчылаан.

Чугаалажыышкында совет таладан — А. А. Громыко, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко Н. Б. Огарков; америк таладан — С. Вэнс, З. Бжезинский, Г. Браун, Д. Джоунс киржип турар.

Боо-чепсекти эңдере бүдүрерин доктаадырының болгаш чепсегленишкинни дүжүреринің айтырыгларын чугаалажып көрүн уламчылаан.

Амгы үениң делегей байдалында кара чаңгыс үндезилеттингеш болгаш шын шугум болза, тайбыңны быжыглаарынче, чавырлыышкын чорудулгазын быжыглаарынче, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадырынче угланган шугум болур деп совет тала демдеглээн. Ол херекте чедишкинни чүгле деңгеринің болгаш делегейниң айыыл чок чоруунун принципиал шынгыызы-биле сагын турганының үезинде чедип ап болур.

Стратегтиг чепсекти кызыгаарларының дугайында ийиги керээнин күштүг болганының соонда ядролуг болгаш өске-даа чепсекти улам ынай кызырарының база ядролуг дайынның айыылын эвээжедиринің оруу-биле чоруурунун эргежок чугулазын ийи тала үүлдүгүнүн.

Стратегтиг чепсекти кызыгаарлаарының 3-кү керээзинге-даа болгаш оон дашкаардаа чаа дугуржулгаларны чедип алыры-биле ийи таланың ажыг айтырыгларны кады көрсүнүп көөрүнүн дугайында бот-боттарының тодаргай бодалдарын Президент Дж. Картер болгаш Л. И. Брежнев илереткеннер.

Чижээлээрге, Л. И. Брежнев боо-чепсекти эңдере бүдүрериг доктаадыр болгаш оны соксадыр дээш чаа дээштиг шинитирлерни дилеп тыварының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Ядролуг чепсекти бүдүрерин соксадыр дугайында болгаш оларны долузу-биле чок кылырынга чедир ядролуг чепсектиң курлавырларын чоорту кызырарының дугайында Совет Эвилелиниң саналынче кичээнгейни ол угландырган болгаш ук саналды Каттышкан Штаттар деткиир дээрзинге ынаныышкыны ол илереткен.

Ядролуг чепсекти нептереттезиниң чурумун быжыглаары-биле ук керээге улам-на хөй санныг чурттарны киириштирери болгаш ядролуг чепсекти тургузарынга ажылдап болур ядролуг материалдарны, дериг-херекселдерни болгаш технологияны садырынга контрольду күштелдирери чугула деп ийи күрүнеиң удуртукчулары демдеглээннер. Чидиг демиселдиг байдал турул турар районнарга ындыг чепсектиң көстүп келириниң онза айыылдының онзалап демдеглээн.

Ядролуг чепсектиң шенелдерин долу бүгү-ниити хоруурунун дугайында керээни ажылдан кылырын доозарын талалар саналлаанар.

Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти ыйызының-даа кызырарының дугайында Венада боо-чепсекти эңдере бүдүрериниң дугайында Совет Эвилелиниң саналынче кичээнгейни ол угландырган болгаш ук саналды Каттышкан Штаттар деткиир дээрзинге ынаныышкыны ол илереткен.

Ядролуг чепсекти нептереттезиниң чурумун быжыглаары-биле ук керээге улам-на хөй санныг чурттарны киириштирери болгаш ядролуг чепсекти тургузарынга ажылдап болур ядролуг материалдарны, дериг-херекселдерни болгаш технологияны садырынга контрольду күштелдирери чугула деп ийи күрүнеиң удуртукчулары демдеглээннер. Чидиг демиселдиг байдал турул турар районнарга ындыг чепсектиң көстүп келириниң онза айыылдының онзалап демдеглээн.

Ядролуг чепсектиң шенелдерин долу бүгү-ниити хоруурунун дугайында керээни ажылдан кылырын доозарын талалар саналлаанар.

Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти ыйызының-даа кызырарының дугайында Венада боо-чепсекти эңдере бүдүрериниң дугайында бот-тандырар чорук чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрерин болдурбазынче, дайын айыылын бичеледириниче орукка улуг базым болур дээрзинге чаңгыс аай бодалын илереткеннер.

Улам ыңайгы кызыгаарлаашкынның, а ол ышкаш стратегтиг боо-чепсекти кызырарының талазы-биле хемчегларни ажылдан кылыр сорулгалыг чугаалажыышкынарының дараазында үе-чадаларынга (СБК-3) хамаарыштыр санал-онналларны Л. И. Брежнев биле Дж. Картер база-ла солушкан.

Чугаалажыышкыннар ажыл-херекчи, ажык болгаш боттуг байдалга эрткен. Кайы-кайызының дугуржуп алганын өзугаар баштайгы хүнү олар АКШ-тың Австрияда элчин черинин бажыңынга эрттирген болгаш июнь 17-де Венада совет элчин черинин бажыңынга уламчылаар аңаар.

(СЭТА).

Л. И. БРЕЖНЕВКЕ АЛДАР БОЛДУРГАН ШАЙЛАЛГА

ВЕНА, июнь 16. (СЭТА-ның тускай корр.). АКШ-тың Президентизи Дж. Картер ол кежээ Австрия Республикада АКШ-тың элчин черинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке алдар кылдыр шайлалга тургускан.

Шайлалгага совет таладан: ССРЭ-ниң делегациязының кежигүнери — А. А. Громыко, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко;

америк таладан: С. Вэнс, З. Бжезинский, Г. Браун олар олурушкан.

Шайлалга үезинде Дж. Картер биле Л. И. Брежнев чугаалар солушкан.

Дж. КАРТЕРНИҢ чугаазы

Дээрги Дарга!

Сарыылдыг угаанның өзүзүбиле бот-бодун билчир чорукту тывар дээш Венада келген бис. Бистиң чөрүлдээлеривисти тодарадып, ылавылаар болгаш шинитирлээрин оралдажыр дээш, бээр чедип келген бис. Хой эвестер артын каан болур, ынчалза-даа талаларның кайызы-даа тиилеп шыдавас апаар ындыг ядролуг үскүлежиишкиннер чайлаарынче угланган бурунгаар база бир базымны кылыр дээш бээр чедип келген бис.

Дээрги Дарга, бир эвес мен бо кежээ болумнуң чугаамга чүгле чаңгыс айтырыгга хамаарыштыр чугаалаар ужурлуг болзумза, ынчаарга мен бо дашканы чепсегленишкиннерни контрольдаарынче угланышкынга чайгылыг чок шимчээшкинни болгаш боо-чепсекти эңдере бүдүрер чорукту бистиң контрольга ап база соксадып шыдавазывыстың уламындан болу берип болур тодаргай эвес талаже кандыг-даа чаңгылыышкынны болдурбазының хөрээнге бистиң ийи чурттарывыстың чедишкини дээш көдүрерин саналдаар апаар-дыр мен.

Ынчалзажок СБК-2-ниң дугайында керээниң ажыдын турары улам-на калбак болдунар аргаларны барымдаалаар апаар ужурлуг бис.

Стратегтиг боо-чепсек дугайында дугуржулганы чарарының талазы-биле ажылдың үезинде бистер өскедаа чогумчалыг өскерлиишкиннерни дем-биле чедип ап болур-дур бис дээрзин илергейлээн бис.

СБК дугайында бистиң чаа керээвис хөрек кырында бүгү делегейге дүшкүүрлүг чорукту болгаш конфротанцияны кошкадырынга херек бистиң дилеп турарывыс кол-кол үүлдүрүн хандырын болур. Бо делегейге эргеледдиг чаа янзы-бүрү хевирлерге дүргенибиле тургустунуп турар. Ынаяк нациялар боттарының чаа хамаарышпас туружун камгалап турар. Бистер расизмниң буурап дүшкенинин болгаш колониализмниң төнгениниң херечилери болуп тур бис. Идыы-түренги болгаш социал чөптүг эвес чорукка удур шимчээшкин бүгү делегейде калбарып турар-дыр.

Оон-биле чергелештир делегейниң чамдык районнарынга үскүлежиишкиннерни болдуруп, делгем хемчээл-биле делегей харылзааларын үзүп, ядролуг болгаш аваа-даа чепсектерни нептередиринге идигни берип турар айыылдыг чоруктарга база-ла таваржып турар-дыр бис.

Нинтилелдериниң боттарының, а ол ышкаш оларның аразында харылзааларның улам-на улуу-биле янзы-бүрү болурунга чедирер өскерлиишкиннерге идиг бээринден бистиң ролювусту көрүп турар бис. Хөгжүп эгелеп турар чурттарга улам-на улуг деңчорукту болгаш улам-на калбак экономиктиг болдунар аргаларны бээри дээш туржуп турар бис. Бистиң ол эчис сорулгаларны чедип алырынга шаптыктан болгу дег чөрүлдээлерни шеглээри болдунуп болур дээрзинге бүзүреп турар бис.

Бистер янзы-бүрү чурттарның аразында кады ажылдажылганы хөгжүдериге, чөрүлдээлерни тайбың аайлап шинитирлээриге, экономиктиг хөгжүдеге, социал чөптүг чорукка болгаш бүгү делегейге кижиниң эргелерин сагыырынга идигни берип турар бис.

Каттышкан Штаттар биле Совет Эвилелиниң аразында харылзааларда салдыган кедергей бедик харысаалганы чугаалажып көөрүнүң чорудулгазында бистиң тодарадып көөрүн күзеп турарывыс идеялар ындыг-дыр.

Өске чурттарны узуткап чок кылырынга четчир күчү-шыдал бисте бар болуп турарының ол фактызы болза, бистер оларны контрольдаар эргелиг азы ындыг чорукка таварышкан дээни ол авес-тир.

Ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаарынга чедишкин-биле доступ турар бистиң күженишкиннеривис кады ажылдажылганың чаа талаларынче биске орукту ажыдар болгаш эрги хөвээр чаржалажып турарывыс ындыг талаларга айтырыгларны тайбың шинитирлээринге үндезин болур деп санап турар мен.

Дээрги Дарга, СБК-2-ниң дугайында керээни чарарының хөрээнге бистиң чедишкиннивис дээш дашкаларны көдүрбүшаан, сарыылдыг угаанның ол-ла өзүзүн удуртулга болдурбушаан, бот-бодун билчириниң чаа үүлдүрүн дилеп тыварын хүлээнип алыылы. Бистиң кады ажылдажылгавысты үргүлчүлээрин, чугаалажыышкынларга ак сеткилдиг болурун, ийи чурттуң айыыл чок чоруун болгаш эң-не код чүве—бүгү делегейге айыыл чок чорукту быжыглаарын хүлээнип алыылы.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг дээрги Президент!

Дээргилер!

Өштер!

Президент Картерниң бистиң чүртүвуска болгаш оон удуртукчуларына хамаарыштыр чугаалаан чылыг сөстери дээш аңаа улуу-биле өөрүн четтиргенивисти илергейлээрин чөпшээреп көрүнер.

Бо ужуражылганың боон эртүп турарын Совет Эвилелиниң улузу сеткил ханыышкын-биле демдеглеп турар. Президент Картер-биле хууда ужуражып танышканымга өөрүп тур мен. Бис силернин-биле, дээрги президент, бо ужуражылгавыска үр болгаш берге орукту эртип чораат келген бис. Ынчалзажок бо ужуражылгага чедир эртип келген үевис болгаш күженишкиннеривис халас барбаан. Ийи таланың чүткүлдүг күженишкиннериниң ачызында үре-түңнелдиг чугаалажыышкынларга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Оларның түңнелдери бистиң чурттарывыстың улустарын болгаш бөмбүрзектиң тайбыңга ынак-шылдыг бүгү кижилерни өөртүр боор деп бодап тур мен.

Бистер мында тайбың болгаш нейтралдыг Австрияның авчыылары боон келген бис. Ол бир талазында база-ла ужурлуг болдур ийин. Бо чурттуң ол статузу оон ССРЭ, АКШ база ол ышкаш Франция болгаш Англия-биле кады ажылдажылгазының ачызында тургустунуп келген. Ол дээрге тайбың кожахелбээ догуннаашкынның боттуг үре-түңнелиниң база бир бадыткалы-дыр.

Ийи тала чугаалажып турар айтырыгларының ужурутказын эки билип турарын беседаның баштайгы түңгле көргүзе берген. Ядролуг зайының өскүп кээрин болдурбас дээш, бүгү-ле түүлдерни кылырын ССРЭ биле АКШ чеден чылдарның баштайгы чартында-ла дугуржуп алган болгай. Бистиң чурттарывыс суверенитеттиг, деп эргениң болгаш бот-боттарының иштики херектерине холгаарлашпазының болгаш бот-боттарына ажыктыг кады ажылдажылганың үндезинине тайбың харылзааларны хөгжүдер деп хүлээлгени алган болгай. Ол дугуржулганы чедип алыры берге турган, аңаа ийи таланың ниитилел тургузуунуң болгаш политиктиг системазының аразында ылгалдар саат ужураштырып турган. Ынчалзажок боттуг үүлдү билир чорук, алызындан бодап билир чорук тиилелгени чедип алган.

Оон дараазында чылдарда бистиң чурттарывыстың аразында харылзаалар деңдеск-эвес хөгжүп турганымга хомудап турган бис. Харылзааларывыс хөгжүлдези чаңгыс черге туруп, чамдыкта харын-даа мурнунда бодаттынып турган угланышкындан аткаардап-даа турган. Ол чорук делегей байдалынга багай салдарны чедирип турган. Амгы бо ужуражыышкын совет-америк харылзааларны болгаш делегейге байдалды экижидиринге чугула базым болур деп бодап тур мен.

Ынчалзажок бо оруктан шимчээшкин ам-даа эвээш эвес энергияны, ыыдамыкай болгаш чүткүлдүг чорукту негээр дээрзин билдингир. Чүге дээрге бистиң чурттарывыстың аразында аваа харылзааларның, тайбың кады ажылдажылганың дайзынналары базы бар. Совет-америк харылзааларга үскүүрүүт чорук оларны өөртүп турар. Ол кижилериниң чамдыктары ССРЭ биле АКШ-тың аразынга чаа дайынны өөскүдерин күзеп турар. Ындыг күзелдің боттары бээрин болдурбазы бистиң улустарывыстың мурнунга, харын-даа бүгү делегейниң мурнунга бистиң силериниң-биле кады, дээрги Президент, хүлээлгевис болур деп билип турар мен.

ССРЭ биле АКШ-тың аразында бот-боттарын билчир чоруктуң дайзыннары «совет шериг аймылының» дугайында хоозун чугааны идепкейлиг ажыглап турарлар. Күрүнелер аразынга тайбың харылзааларны хөгжүдер дээш Совет Эвилели улуг салыышкынны киирип, чаа дайынның аймылын кошкадыр, чепсегленишкинни кызыгаарлаар дээш улуг күженишкинни үндүрүп турдала, бистиң политикавыстың дугайында шын эвес даап бодаашкыннарны нептередип турары кончут-ла алдентиг үүве.

Кайы-бир чуртта ниитилел хөгжүлдезинин чорудуушкунун улустарның хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге дээш демиселин «Москваның кажарлаашкыны болгаш үүлгедин» кылдыр көргүзер дээн оралдажыышкынар ам-даа үргүлчүаеп турар.

Совет кижилериң улустарның хосталга дээш демиселин үүлдүгүүнүп деткин турары билдингир. Кайы-бир чуртта политиктиг тургузугну үнелеп турарывыс АКШ-та чамдык болуктерниң үнелээшкинилеп шуут өске хеирлиг боон турар. Ынчаарга ССРЭ өске чурттарның иштики херектерине холгаарлап киржиринге шуут удурланып турар. Ол бистиң принципиалдыг туружувус болур. Кандыг-даа чок бодунуң салым-чолун болу шинитирлээр эргелиг деп санап турар бис. Ынчангаш төөгүүнүн боттуг порудулгазы дээш харысаалганы Совет Эвилелиниче чуүй каарга, ону бистиң аравыста харылзааларны баксырадырынга ажыглаарга кайын болур боор?

Реализм, күрүне талазы-биле мерген угаанныг чорук кедизинде барып черле тиилээр деп ам-даа бодап чоруур мен. Чүге дээрге бистиң аравыста харылзааларны экижидиринге болгаш хөгжүдериниге бистиң чурттарывыстың миллион-миллион хамаатылары болгаш делегейниң бүгү чону улуг сонуургалдыг боон турар болгай.

Президент Картер-биле бистиң баштайгы ужуражылгавыс улуг ужур-дузалыг болуушкун кылдыр демдеглеттинер. Стратегтиг шаап халдаашкын чепсээн бүдүрерин кызыгаарлаар дугайында керээни шуут ажылдап кылгаш, аңаа ат салыр ужурлуг бис.

Боо-чепсекти эңдере бүдүрерин кызыгаарлаарынга болгаш делегей байдалынга база ол ышкаш ийи талалыг харылзааларны хөгжүдериниге хамаарышкан алаан хөй айтырыгларны шинитирлээр ужурлуг бис. Ажыы-биле чугаалаарга, бистиң мурнувуста ажыл хөй.

Бистер ужуражылганы ажыл-херекчи, бот-боттарын билчир болгаш хүндүлежир байдалга эгелевис. Ындыг байдал ажылывыстың үре-түңнелдиг болурунга бүзүрелди берип турар. Ындыг түңнелди үүле бистиң чурттарывыстың чону эвес, тайбың болгаш аас-кежиктиг амыдыралды күзеп турар бүгү чурттарның чону күзеп турар. Оларның ол чаагай күлүшкинин боттандырын көрүүлүнер.

Американың Каттышкан Штаттарының Президентизи дээрги Картерниң алдар-кадыы дээш!

Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттарның аразынга тайбың-чаагай харылзаалар дээш!

Бүгү делегейге ыныг тайбың дээш!—дашканы көдүрүп тур мен.

ЧААГАЙЖЫП, НОГААРАРЫП ТУРАР

СЭКП-ниң XXV съездиниң шитпирлериниге Тыва АССР-ниң Конституциязының 13 дутаар чүүлүнге дүүштүр долгандыр турар бойдусту эжижидериниң эргежок чугула хемчеглерин боттандырары, хоорай, суурларны чаагайжыдып, каас-шинин, керуштуг болдурары республиканың улус депутаттарының чер-чер Советтериниң кол сорулгаларының бираазын. Бо чугула ажылдарны организастаарынга Советтериниң ролю, харыысалгазы бедзэн. Бистиң республикада сөөлгү үеде чаагайжыдылга алзэн эжижэн. Бо талазы-биле субботниктерни, воскресниктерни, шалыпчы айларны масса чоннуң киржилгезиниг-биле организастаары улуг ужур-дузалыг. Сөөлгү үеде чүрттелга бажыңнарының чанында, ылаңгыя квартталдар айны-биле ыяштыг хөйну тарып олуртуп турар апарган. Бо талазы-биле чылдың-на 20 мүңдан эвээш эвес ыяштыг болгаш чадаг үнүштерни тарып өстүрүп турар. Ыяш тараан ногаан зона хоорайлар болгаш суурлар девискээринің 12,6 хуузун эзлеп турар. Республиканың чүрттакчы бүрүзүнге ортумаа-биле 8,8 дөрбелчин метр ногаан тарылта онаажыр. Эрзин районнуң Эрзин, Мөрен, Тожунуң Тоора-Хем, Каа-Хемниң Бүрен-Хем көдээ Советтери, Ак-Довурак, Туран хоорай болгаш өске-даа Советтер чаагайжыдылгаже, ногаанчыдылгаже кичээнгейин угландырып келген. Чаагайжыдылга, ногаанчыдылга айтырыглары сессияларга, күүском хуралдарынга чугаалажып, тускай хемчегларни ажылдан кылып турар.

Тоора-Хем көдээ Совет «Үлегерлиг бажың» (кодан) дээш конкурс-көрүлдени үш чыл дургузуда чорудуп келген. Оон негелдезин Совет өске хөй-ниитин организациялары-биле кады ажылдап кылгаш, күүсекчи комитеттиң хуралывга бадылаан. Ол ногелде бүүгаар чүрттелга бажыңнарының даштыкы хевирин, дээвир-шывының, девискээрин база көөр. Бажың чанынга ыяштар болгаш чечектер тараан пәлисадник ыяап-ла турар, ол ышкаш картофельден аңгыда, согуна, морковь, капуста, огурец, помидор аймаан албан тараан турар. Бажыңның ишти, дашты, чоок кавызы арыг-шевер турарын өөрүмдаалдаар. Тиилекчилерге «Үлегерлиг бажың» деп демдекти болгаш акша шаңналын тыпсыр. Ол шаңналдарны чоннуң чыыштарынга өөрүлүп-лүг өөрүлдүг өөрүлдүг өөрүлдүг.

Каа-Хем районнуң Бүрен-Хем көдээ соведниң чүрттакчы чону суурун арыг-шевер, чаагайжыттыган тургузар дээш чамдык ажылдарны кылын чорудуп турар. Көдээ Совет, оон күүсому чүрттакчы чоннуң ниити культуразын бедидер дээш кичээнгейни улгаттырган, оон түүнелинде суурнуң ниити хевири мурнундаазындан эжижэн. Суурда пеш, шивә, тал дээш өске-даа ыяштардан аңгыда, кат-чимистиг ыяштарны хөй-биле олуртур апарган.

Кызылды чаагайжыдарынга хоорайның чамдык албан организациялары багай эвес киржип турар. Чаагайжыдылганың өөш чыл планын боттандырып турар. Сөөлгү 3 чылда чаагайжыдылгага кызылчылар 130 ажыг мүң кижихүнүн ажылдаан. Бо ажылга үш миллиондан хөй рубльди шинтгэдип алган. Бай-Хаак, Шагаан-Арыг, Абакан алдеяларында хөй мүң тарымал ыяшты олурткан, оларның өөрүлдези чугаэр. Автосептелге заводу, ДОСААФ-тың область комитеди, Кызылдың аъшчем садыы болгаш өскедаа организациялар чаагайжыдылгага идепкейлиг киржип турар. Моон алгаш көөрге, сөөлгү чылларда улус депутаттарының чер-чер Советтери хоорай, суурларны чаагайжыдарынга эзлэн ажылды кылганы илдең-дир.

Оон-биле чергелештир чүрттакчылыг черлерни чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле шинтпирлеттинмэзи айтырыглар, кылдынмаан ажылдар ам-даа хөй. Чамдык Советтер чаагайжыдылгага арга-курлаырларны четче ажыглавайн, бо улуг, чугула ажылга хөй-ниитиниң күжүн четче кириштирбейн турары канчан-даа таарышпас. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хем, Өвүр болгаш өске-даа чамдык районнарда олурткан ыяштарны эки ажаан хайгааравайн турар. Бо районнарның салыырдар, фермалар, бригадалар төптериниң чаагайжыдылгазы, санитарлыг байдалы хпрелиг. Тес-Хемниң Ак-Эрик, Барыын-Хемчиктиң Хөңделен, Дөң-Герезин, Чөөн-Хемчиктиң Баян-Тала, Хөндергей, Кызыл районнуң Чөрбү, Баян-Кол суурларында чаагайжыдылга эжижэн. Шагаан-Арыг хоорайның, Кызыл-Мажалык, Хандагайты суурларының чамдык кудумчуларында олурткан ыяштарының ажаалгазы, камгалалы багай, херимнерни сөптевээн. Чаагайжыдылгага тускайлаан акша-хөрөңгини чөп ажыглавайн турар тавылгалар бар. Чаа арыктарны каспас, эргилерни аштавас болганы-биле ыяш суттарар сут чедиппес.

Советтериниң күүскомнары, доктаамал комиссиялары, райкооркүүскомнарның чанында чаагайжыдылга талазы-биле шалыпчы айлар арттирер комиссиялар бо ажылдарны план өзугаар организастап, коллектив бүрүзүнге берген планнарны ыяап-ла күүседирип чедип алыр ужурлуг. Чаагайжыдылга талазы-биле хүлээп алдынгылаан шинтпирлерни боттандырар сорулга-биле республиканың чер-чер Советтери чүрттакчылыг көдээ черлериниң ниити культуразын бедидер болгаш чаагайжыдар дээш социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле ажылды улам күштелдирип чорудары негеттинип турар.

Чүрттакчылыг бүгү черлерни чаагайжыттынган, культурлуг суурлар болдурары, ниитиниң корум-чурумун быжыглаары, чоннуң амыдыралынга таарымчалыг өөрүлдүг өөрүлдүг өөрүлдүг өөрүлдүг.

1978 чылдың ноябрь 21-де хоорай, көдээ болгаш суур Советтериниң күүскомнарының даргаларының хуралы Кызылга болуп эрткен. Аңаа чоннуң ниити культуразын көдүрер, материалдыг байдалын эжижидер база чүрттакчылыг суурларны чаагайжыдар талазы-биле көдээ болгаш суур Советтериниң сорулгаларының дугайында илеткелди чугаалашкан. Ол хуралдың материалдарын тускай ном кылдыр парлаан. Ам оон күүселдезин бүгү черлерге организастап, эки үре-түнелдерни чедип алыр херек.

Тыванын чүрттакчылыг черлериниң ниити культуразын бедидерин, чаагайжыдарын, ниитиниң үлегерлиг корум-чурумуу болгаш күш-ажылдың бедик сагылга-чуруму дээш социалистиг чарышты калбартырын чер-чер Советтериниң күүскомнарынга ол хурал сүмелээн. Советтериниң социалистиг чарыжының түнелдерин үндүрер республика комиссиязы Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында бар. Ук комиссия чарыштың негелдеринге дүүштүр түнелди үндүрүп турар. Чарыштың тиилекчизи болган районга, суурга Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профоблчовулелиниң шилчир Кызыл тугун акша шаңналы-биле кады тыпсып турар.

Тыванын хоорай, суурларын чаагайжыдары келир үениң перспективазында киргеи. Республиканың бүгү чүрттакчылыг черлеринге 53 мүң дөрбелчин метр тротуарларны болгаш шывыглыг оруктарны амгы беш чылда кылыр. Бо чылын Кызылга бок үндүрер полигонуң тудуу эгелээр. Чаа Шагаан-Арыг хоорайның болгаш район төптериниң кудумчуларын асфальтылаар болгаш өске-даа чугула, улуг хемчеглер бар. Оларның күүселдези дээш ажылдаары чер-чер Советтериниң, чаагайжыдылга талазы-биле оларның доктаамал комиссияларының, депутаттарның, активчилерниң хүн бүрү сагыш салыр чугула херээ болур. Моон-биле кады бо айтырыг болза СЭКП ТК-ның «Идеолөгтүг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай эжижидер дугайында» доктаадын күүседири-биле бүрүн холбаалыг дээрзин барымдаалаары чугула.

К. ДАНЗЫН-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Дээди Соведниң Президиумунуң инструктору.

ТАДЖИК ССР. Нурек ГЭС-тиң тудуунда плотинаны тудары дооступ турар. Аңаа 54 миллион кубометр довуракты төгер. Тудугжулар ам 50 миллион кубометрни төккеннер. Оон-биле кады станцияның 300 мүң киловатт күчүлүг тоску агрегадын эптеп турар.

ГЭС-тиң өске ооц турбиналары чүс-чүс миллион киловатт-шак электроэнергияны ажылдап кылган.

Гидротудугжулар 2 миллион 700 мүң киловатт күчүлүг Нурек ГЭС-тиң тудуун хуусаадан бир чыл бурунгаар—Улуг Октябрьның 62 чыл оюнда доозарын хүлээнгеннер.

ЧУРУКТА: Нурек ГЭС-тиң ниити хевири.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ болгаш А. ПОДДУБНЫЙНЫҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Суурувус аян-шинчизи

ЧОННУ ЭВИЛЕЛДЭЭР

Бистиң Кызыл-Тей суур 1951 чылда үндезилеттинип тургустунган, хавак кыры черде уаун-уаун кудумчуларлыг суур-ла болгай. Бо 28 чылдар дургузунда суурувус дыка-ла улгадып сайзыраан. чылдан чылче чаа-чаа бажыңнар туттунуп, албан. организация черлери немежип орр. Часкы, чайгы үелер кээрге, ыяштарны тарып олуртуп, оларны штакетниктер-биле херимпеп турар.

Ынчалза-даа ол бүгүнү камнаар, кадагалаар талазы-биле шоолуг ажылдар чоруттунмайн турар. Бажыңнар чанында тарымал ыяштарны ажаап, суттарарынче кичээнгей салбас болганындан, оларның чамдыызы кургаш, кадып калган. Суурда огородтуг бажыңнар ховар, ногаа, картофель тарыыр улус эвээш. Чүрттакчылар бүгүн суур чоогунда төп турары суурнуң санитарлыг байдалынга дүүшпес. Ол ышкаш штакетниктерни ийи-чаңгыс чурум үрекчилери сыйып, үреп каапкан боор-дур.

Чүрттап орар суурун аяншинчи кирип, санитарлыг, культурлуг байдалга тургузарын чүрттакчы кижи бүрүзү бодап, ону камгалап, характаар ужурлуг. А ийи-чаңгыс чурум үрекчилерин ол-ла дораан илередип, хурал-суглаага хемчээн ап, кижизидилге ажылын эжижидер болза, бистиң суурувустуң көрүжү улам эжижир дээрзин билдингир.

Совхозтуң дирекциязы, көдээ Совет күүскому, партия организациязы, ажылчын комитет суур чаагайжыдылгазынче, ногаанчыдылгаже чоннуң эвилелдээр талазы-биле кошкак ажылдап, чүгле часкы, күскү үелерде ходелип кагбайн, хүн бүрүде өлче кичээнгейни салза эки эвес бе.

Д. ООРЖАК.

ӨЙЛҮГ ХЕМЧЭЭЛИ-БИЛЕ

Чоннуң материалдыг чаагай чоруу дээш, партия болгаш чаазак хүн бүрүнүң сагыш салыышкынын илергейдеп, көдээ черлерде чүрттакчы чоннга ногааны, устав өзугаар малды өстүрерин сүмелеп, деткип турар болганда, өг-бүле бүрүзү ону күүседиш, мал-маанны өйлүг хемчээли-биле азыраа, саап ижер ниектиг, хаваа, дагаалыг, ногаа-картофельдыг болуру чугула.

Каш чылдар бурунгаар бистиң Бай-Тайга районнуң Шүй суурга хуудa бода малдыг чүрттакчылар хөй турган, а сөөлгү үеде эвээжээн. Оон кол чылдагааны өске кижилерниң күжү-биле амыдыраа, чүрттакчаар оорларының бар боор турарында база кандаашкынныг болган сөөлгү чылдарда хууда мал-маганынга чоннуң сиген белеткеп алыр аргазы кызырылганында болган деп болур. Шаанда чүрттакчылар дагааларны база хөйү-биле азыраа турган, а ам бүдүн суурда чаңгыс-даа дагаа чок диле ажырбас.

Хууда малды өстүрер, тудар дээн болганда, оорлар-биле демиселди күштелдирип, хууда ниектерни кадарарын организастап, хаваа, дагаа азыраарынга херектиг чемнерни чоннга садыглаары чугула боор деп бодаар мен.

Бо бүгү ажылдарны чедишкиннг кылын чорударынче совхозтуң дирекциязы, көдээ Совет күүскому кичээнгейин угландырып, боттуг дузаны чоннга көргүзери күзеншиг.

С. МАЙНЫ.

СОНУУРГАЛДЫГ БОЛУР

Туран хоорайда 1943 чылдан эгелээш чүрттап, ажылдап турар мен. Ынчаардагы хоорай-биле амгы хоорайны кижи деңнээр арга чок өзүп, сайзыраан болбайн аан. Ынчаарда СЭКП райкому болгаш райкүүсном ажылдаар эки бажың безин чок турган болгай. Оон, моон эрги бажыңнар бүзүп, сөөртүп алгаш, ону немей туткулааш, аңаа ажылдап чораан бис. Хоорайга ыяш, кат-чимис-даа олуртунмаан, чүгле узун, чолдак ийи-ле кудумчу бар турган. Бо хүннерде хоорай 24 кудумчу чедир туттунганы магалыг-дыр. Ол чылдарда 2 дугаар школа дужунга хоорайның мал-маганы, дагаа, хаваны оттаар куруг шел турган болза, ам ында үш мүң ажыг янзы-бүрү ыяштарны олуртукулаан, делегейде баштайгы космонавт Ю. А. Гагаринниң ады-биле адаан дыштанылга садын турган. Багай үүл — садтың дериг-кааскалгазы четпес болуп турары, а ону эде кылып алыр болза хоорайның чүрттанчы чонунга болгаш аныяк-есненинге моон-даа таарымчалыг болуру чугаажок. Моон мурнунда хоорай Соведниң күүскомунуң даргазы турган Любовь Николаевна Лазарева хоорайның ниити байдалын сайзырадырынга, ону ногаанчыдарынга улуг күштү үндүрүп, эвээш эвес үлүг-хуузун киирген.

Хоорайның кудумчуларында бо хүннерге чедир ниитизи-биле 24 мүң ажыг ыяштарны тарып олуртукан. Бо чылдың апрель айда организастап чоруткан субботник хүннеринде кышны үеде чыылган чүзүн-бүрү боктарны аштап арыглаан. Ашталганы болгаш ыяштар олуртулгазын чоокка чедир чорудуп келген, кудумчуларда тараан ыяштарны, чечектерни суггарарыбыле бир автомашинаны быжыглаан.

Үстүнде чедишкиннерни чугаалап тургаш, чамдык четпестерни чугаалавайн баар арга чок. Ленин болгаш Щетинкин кудумчуларының аразында турар гостиница артында шөлдө 1978 чылда он аал ишти чүрттаар бажыңнарны туйбудан тудуп турда кагдынган бетондан кылган бузук тудуг материалдары, цемент артыы ам-даа чыдары найгамчык. Хоорай Соведниң күүскому, коммунал ажыл-агый чери боже база кичээнгейни салып, бокту аштап арыглаар үези келген боор. Ол ышкаш районнуң спорт комитединиң даргазы Абдурахман Махомедов, спорт ажылын сайзырадырын чедир үнелеп көрбейн, эреңгей ажылдап турар. Оон уламыдан спорттуң дериг-хереиселдери чегей, хоорайга маргылдаалар организастаашкыны куду деңнелде артпышаан. Бо ажылды эжижидери чугула деп бодаар мен.

Хоорайвысты моон-даа эки чаагайжыдып, өстүрүнге чүрттанчы бүрүзү, бүгү коллективтер шупту сонуургалдыг болур ужуруг.

Ч. МААДЫ.

Эки кижилер дугайында

АЖЫЛДАП-ДАА, ЧҮРТТАП-ДАА БИЛИР

Херел Чаш-оолович Хертек «Гээли» совхоз тургустунары оплек ук ажылдагынга тудугжулап ажылдап эгелээн. Ак-Хем, Чаңгыс-Терек ол ынчаар тудуг ыяжы белеткеп турган. Баштайгы тос чылдар иштинде тудугга оон ажылдаваан-на черлери барыа чок. Оон соонда хол хирээзи-биле ыяш дилер черге эзлэн хөй чылдарда ажылдаан. «Ол үеде электри тогу чедиппес, харындаа барыа чок чыгыы турган. Ыяшты хол хирээзи-биле дилип ап турдувус. Улуг куш негеттинер, коңчуг берге болгаш аар ажылдарны бирээзи турган»—деп, Херел Чаш-оолович сактып чугаалап орар.

А сөөлгү он ажыг чылдарның иштинде Х. Хертек ол совхозтуң Найырал салыырында чунар-бажың эргелекчизи, Эш-оорүнге эзлдек, биче сеткилдиг, бодүүн ишчи ам бо ажылынга баа-ла мергежээн. Оон ыңымак ажылын, чунар-бажыңны докладаткан хүннеринде үргулчу изидип турарын улус мактап чугаалажып турарлар. Чунар бажың иштиниг, арыг-силиг, бүс база үргулчу турар. Ол талазы-биле совхоз төвүнүн чунар-бажыңының сөөлүнде, рабонда ийи дугаар черни бо чунар-бажын эзлеп турар. Мынды Херел Чаш-оолович кирип турар үүүү улуг дээрзи чугаажок.

Оон күш-ажылчы стажы ам үжеп чыл чоокшулап орар. Ынча үениң иштинде ол чаңгыс эвес удаа шаңналын, мактадын келген. Ол чеди уругларның төлепчи адазы. Уругларының иеви чек апаргаи-даа болза, ол өскүе арткан ажы-төлүн ооредип, кижизидип база өстүрүп алган. Оларны ам өскен. Улуглары тускай ог-бүлелериг апаргылаан, а үш кызы школада өөренишаан. Оларның ооредилгези эки. Адазы башкызар-биле докладаткан харылзааны тудуп турар.

Чоннуң хүндүтелин чедип алган бедүүн ишчи Херел Чаш-оолович Хертек мынчаар чүрттап, ажылдап чоруур.

С. САЛЧАК.

МОСКВА. Парижте 1979 чылдың делегейниң ужар чүүл делгелгезинде ССРЭ-ниң кол көргүзүг чүүлдериниң бирээзи болза пассажирлер олурар делгем фюзеляжтыг «ИЛ-86» деп самолёт болган. Оон үш өрээлдеринге 350 чедир кижи олурар. Өрээл бүрүзүнде бирги каътта чүүк сөөртүр черлиг. Аңаа пассажирлер боттарының чүүктерин каап ааш, чадалап пассажирлер орар өрээлче үне бээрлер.

Самолёт шакта 950 километр дүрген ужар. Экипажы 3 кижи.

ЧУРУКТА: «ИЛ-86» деп совет аэробус.

Б. КОРЗИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТАЙБЫҢГА БАРААН БОЛГАН

Герман Коммунистиг партиянын Баштаар черинин Президиумунун кежигүнү Курт Бахманга «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» делегейнин Левинчи шаңналын тывысканы-биле холбаштыр ПМА-ның корреспондентизи Евгений Бовкун дауреаттан интервью алган.

Айтырыг: Делегейнин тайбынның Левинчи шаңналын Силерге тывысканының дугайында медээни кандыг сеткил-сагыш-биле уткулуңар?

Харыы: Бедик шаңналды тывысканының дугайында медээ меңээ тергиин оорунчуг болуп, сагыш-сеткилимни хөлзетти, оорүп четтиргенимни дораан илередикседим. Мен ону тайбың дээш, ГФР-ниң болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразында найыралдыг харылзааларның хөгжүлдези дээш бистиң чүртүвүстүң коммунистериниң ажылының үнелели деп көөр кижи-дир мен. Ленинниң чүрту-биле эн-сеткил каттыштырылгазы болгаш чаңгыс ай чорук—Карл Либкнехт, Роза Люксембург болгаш Эрнст Тельман баштаан коммунистерниң углавыышкыны ол, бис, барыын-герман коммунистер, ам база-ла ол угланыышкын-биле чоруп орар бис. Бо шаңнал мени болгаш мээң эштерим—ГКП кежигүнерни улустар аразынга тайбынның болгаш найыралдың өнүр идеялары эн-не калбак үүлдүгүнүүшкүнү алган турар кылдыр ам-даа хөй үүлдерни кылырын хүлээдирип турар.

Айтырыг: Эш Бахман, тайбың херээ дээш демисел Силерниң бүгү чүрттелгаларының кол үүлү болгай. Силерге эн-не берге үе кажан болганыл?

Харыы: Менээ мындыг айтырыг салган санында Германияга фашизмниң канчаар эгелээнин, мээн партиям болгаш өске-даа демократтыг күштер ону болдурбайн барын шыдаваанын бодай бээрдир мен. Биске эн-не берге үе болза, гитлержи Германияның Ленинниң чүртүнче, Совет Эвилелинче оор өзү-биле халдааны, бужар-бак даймны өскүткени болур. Кызыл Октябрьның чаалап алышкынарын уузыкаар сорулга-биле гитлержи фашистер империалистиг реакцияның хылыжын тудуп алырга, ону оларның аспаандан ушта тыртып ап шыдаваанывыска бистер, немец коммунистер, хомудаар бис. Фашизмге улур улурланыышкын шимчээшкининге киржип-даа тура, фашистиг кара-бажыңларга болгаш концлагерьлерге хорутдалга-даа турган, совет улустуң тиилелгезинге бүүрүп турган бис. Ол бүүрүл бисче чаа күштерни немеп турган. «Немец улус чүрттаар арга-лыг болзун диве, Гитлер өлүр ужурлуг» деп лозуунну идип үндүргеш, фашизмни чылча шаварынга бодувустун үлүүвүстү киирер сорулганы салган бис.

Айтырыг: Совет Эвилелинин улузу Силерни ГФР-ниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң хөгжүлдези дээш хөй чылдарда демисежип келген эрес-дидим коммунист деп база «Гитлер дугайында шыныг сөс» деп номнуң автору деп билир. Ук номну чүге бижиксей бергенинер ол?

Харыы: Барыын-герман аныяктар-биле беседалажып турган, фашизмниң болгаш дайынның ондагайлыг уруктарын билбес амгы үениң салгалын соора ооредип, сургап турарын кижи эскерип каар. Башкылар, ооредилге номнары, массалыг информация чепсектери фашизм дугайында шыны чугаалаваайн турар. Харын-даа дедир. Элээн үе эрткеш-ле, бистиң чүртүвүска «гитлержи чалгыг» бо-ла кээр: кинофильмверге, номнарга, журналдарга, массалыг информация чепсектеринге Гитлерни төөгүнү боду кылып турган, «улуг кижи» кылдыр көргүзүп туруп бээр. Фашистер, оларның организациялары хырысалга хүлээвес дээн хемирлиг бодал тарадыр сагыштыг.

Мен Гитлерниң болгаш оон ролюнун чижээнге фашизмниң социал үндезини чүдел дээрзин көргүскен мен. Документилерге дайнын турган, мен фашизм дээрге сан-хоо капиталынын реаксылыг күштериниң эн-не агрессив, эн-не кызыгаар чок тергиидекчи эрге-чагыргазы-дыр деп тодарадылганы кылдым.

Мээң номумну хөй саныг диспуттарга болгаш дискуссияларга чугаалажын көрүп турары—ук ном аныяк кижилерге орукту тыва бергенин хереклеп турар.

Бис бодувустун аныяктарывысты национализмниг болгаш ревашизмниг халдавырлыг «микробтарындан» камгалаар ужурлуг бис. Федеративтиг Республиканың аныяк салгалы эрткен үениң алдагдалдарын кататтавазын, тайбыңга айылыды чайладырын чедип алыры, мен бодаарымга, кол чүве ол-дур.

Айтырыг: Эш Бахман, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведниң Президиумунун Даргазы Л. И. Брежневтиң ГФР-ге ийиги төөгүлүг айн-чоруунун үеэзинден бээр ийи чыл өрттип турар. ГФР-ниң демократтыг болгаш деспилгелиг күштериниң тайбын дээш, дүшкүүрлүг чоруктун чавырлыышкынын дээш демиселинге ук айн-чоруктарның ужур-дузазы кандыг болчук ирги? Ол күштерниң амгы үе-чадала кол-кол сорулгалары кандыгы?

Харыы: Эш Брежневтиң Федеративтиг Республикаже ийиги айн-чоруу бистиң ийи чүрттарывыстың аразында харылзааларны эжижидеринге дузалыг болган. Ол айн-чорук ГФР-ниң демократтыг болгаш деспилгелиг күштериниң тайбын болгаш чавырлыышкын дээш демиселинге үнелиг болгаш дээштиг идигин берген. Ол айн-чорук бистиң улузувуска чавырлыышкынның, күрүнелериниң тайбын кожахелбээ догуниваарының, Совет Эвилели-биле харылзааларның улам хашылаан турарының эргежок чугулазын база катап көргүскен.

Бистиң чүртүвүстүң деспилгелиг күштери Хельсинки чөвүлел хуралының Түйнел актыгынын, Совет Эвилели-биле болгаш өске-даа социалистиг чүрттар-биле дугуржулгаларының, эш Брежневтиң айн-чоруунун үеэзинде чедип алган аныяк кижилерниң чүүл бүрүзү тодаргай ажыл-хереклеп утка-биле долган турарын дээш бүгү күжеништиннерни мөөнүзээр ужурлуг.

Чавырлыышкынның дайзынары «Чөөн чүктен айылы» деп хоозун шугаазынбиле чагдынып алгаш, боочепсекти эндере бүдүрерин уламчылаарын кызын турарын утпас ужурлуг бис.

Бистиң чүртүвүста дыка улуг күш—профвилел кежигүнери, коммунистер, социал-демократтар — 1979 чылдың сентябрь 1-ни (гитлержи Германияның делегейниң ийиги дайынын ооскүдүп үндүрегинден бээр 40 чыл болур хүнү) демдеглээринге белеткелди чорудуп турар. Ол хүн митингилер, хуралдар болгаш чыскаалдар: «Фашизм болгаш дайын катаптавазын!», «Боочепсекти эндере бүдүрерин соксадыр!», «Нейтронуг бомбаны бүдүрбес!», «Совет Эвилели-биле болгаш өске социалистиг чүрттар-биле кады ажылдажылганы хамладыр!», «Москвага, Варшавага, Берлинге чардынган керээлерге шынчы болур!» деп лозуңнар эдаа-биле эртер. Бистиң моон сонгаарги ажылыыс программазы ол лозуңнарда сицниккен.

Е. БОВКУН,
ПМА-ның корр.
ДЮССЕЛЬДОРФ-КЕЛЬН.

1979 ЧЫЛДЫҢ ЧИЗЕЗИ: БАШТАЙГЫ ТҮҢНЕЛДЕР БОЛГАШ АНАЛИЗ

Совет Эвилелиде — чурттакчы чонунуң талазы-биле делегейде үшкү улуг чуртта (КУР-нуң болгаш Индияның соонда)—чурттакчы чонунуң үүгү-онилелдиң эзлчеглиг чиеелиниң баштайгы түңнелдерин парлап үндүрген. 60 чылдан аазаш хуусааның дургузаунда бистиң чуртувуска чедиг чизени чоруткан: 1920 чылдың августа, 1923 чылдың мартта (хоорайныц), 1926 чылдың декабрьда, 1939 чылдың январьда, 1959 чылдың январьда, 1970 чылдың январьда, 1979 чылдың январьда чоруткулаан. Чүге январьда чорударыл? Түңнелдерин ылаштыы-биле дециеп көөр дээш. Оон ыңай кыжын чурттакчы чонунуң өске черлерже чоруурун аазаш болур болгай. 1979 чылды шилип алганы база-ла таварылга эвес. 1981—1985 чылдарда улус ажыл-агыйының планын белеткеп эгелээн, ынчангаш информацияны сайгарып күш четтигиптер ужурлуг.

Чурттакчы статистиказы чүгле национал ужур-дузалыг эвес. Ниитилелдиң социал-экономиктиг программазын баш удур тодарадып турар оон «хемчээлдери» КПО-нуң дугайын чугаалаваска-ла ССРЭ-ниң садыглажыр турар чурттарынга (оон-биле барык 120 күрүне садыглажып турар) база сонуургаачыг. Совет Эвилелинде ол сан-түүнер-биле доктаамал болгаш долузу-биле, а чамдыктары-биле чыл бүрүзүнде, квартал бүрүзүнде, харын-даа ай бүрүзүнде солчун турар. Канчаар солчун турарыл? Сайзырааңгай өске чурттар-биле бир дөмей чизени ол 10 чыл болгаш бир катап чорудып турар болгай. Ынчалза-даа төрүттүнерин болгаш өлүрүп, өгленчирин база чарлырын, оске-даа болуушкуннарны үргүлүү даңзылап турар. Чижээлээрге, 1973 чылдың августа ССРЭ-те чурттакчылар таптыг-ла 250 млн. кижи болган. 1978 чылдың январьда 260 млн, 1978 чылдың июльда—261,2 млн. кижи болган. Агар учётту чүге документилер барымдаалап турган эвес, а өг-бүделерниң дыңнаткан медээлери-биле ылавылап турар. Ынчангаш чизениң баштайгы түңнелдерин бистин-даа чуртувуска, даштыкы-даа чурттарга өнертен болган үүл эвес болур. Ол түңнелдер чүүл-биле солунул?

ЧУРТТАКЧЫ ЧОН 90 МЛН. КИЖИГЕ ХӨЙ БООП ТУРАР

Чурттакчы чонунуң Бүгүү-эвилел чизезиниң түңнелдерин бистиң солуунарывыс өүдүн арыннарга бижээш, баштайгы одуургларга-ла ыны-бүрү чизелериниң сан-түүнерин дециеп көргеннер: 1959 чылда ССРЭ-ниң чурттакчы чону 208,8 млн. болгаш 1970 чылда 241,7 млн. кижи турган болза, 1979 чылда 262,4 млн. кижи болган. ССРЭ-де агар учёт-биле таныш чамдык эксперттер ол болза билдингир үүл-дүр деп чугаалап болур, ынчалза-даа...

XX векте чуртка таварышкан дайыннары эвес болза, оон чурттакчы чону ам 350 млн. кижи чеде бөөр ийик. Гитлержи агрессиялы ойтур шаап тура, үүлгө 1941-45 чылдарда Совет Эвилели 20 млн. кижини чидиргенин бүгү кижилер билир болгай. Ол болза үүлгө дорт чидиригдир. А дорт эвес чидириглер кандыгыл? Хамааты кижилериниң, ылаңгыы чаш уруглариның болгаш кыргаңнарының аразында өлүр чорук өскен: аар когаралдар үезинде кажыдаашкыннар болгаш улуг хемчээлдиг чидириглер (ынчан ССРЭ бодунуң национал байлаанының барык 30 хуузун чидирген) кадыкшылды кошкадып турган. Ол кадыгберге үениң уруглары өзүп келгеш, өгленип турда, төрүттүнер чоруктуң улуу-биле чаызаашкыны база катаптай берген: оларның саны эвээш болган тудум, оларның салгалдарының саны база эвээш болур. 60 чылдарда ол ындыг турган. 90 чылдарда болгаш XXI вектиң эгезинде база ындыг болур. «Дайынның ол чаңгызы» илдең билдингир. Чижээлээрге, күш-ажылчы курлавырлар айтырыы нарыдаан.

Ажыл-агый бергелери чок чурт чок, ССРЭ-те база ындыг болуру билдингир. Делегейниң ийиги дайынының төнгениниң бээр ам 34 чыл эртсе-даа, ол дайынның түүнелинде чурттакчы чонунуң айтырыгларының чидигленгени-биле ук бергелериниң ынчаар сырый холбажы бергени ындыг чурт делегейде барык чок.

Үрелиишкиннерни шагда-ла эдип каашкан. Ынчалза-даа дайынның салдары ам-даа бар. Ол дайын чурттуң чонунуң 10 хуузун өлүрген. Оон чурттакчы чонунуң санын 1956 чылда катап тургускан. Ону ниитизи-биле ССРЭ-те хамаарыштыр катап тургускан. А Украинага ону 1958 чылда, Литвага 1964 чылда, Белоруссияга 1970 чылда катап тургускан, а РСФСР-ниң европейжи районнарында чурттакчы чонунуң санын амдаа катап тургузуп шыдаваан. Ол чорук Сибирьже көжүүшкүнү, ол байлак, ынчалза-даа кадыг-берге чуртту шиңгээдип алырын ноожумнаткан. Амыдыралдың дециели күзеп турганынга бодаарга ноожум өзүп турган.

Чурттакчы чонунуң тургузуунуң баксырааны. Бир эвес 1939 чылда херээженнер эр кижилерден 8 млн. кижиге хөй турган болза, 1959 чылда барык 21 млн. кижиге хөй апарган. Ам-даа ол сан улуг: 18 млн. хире боон турар. Чыл келген тудум ол сан эвээжеп турар, ынчалза-даа дулгуяк кадайларның болгаш өскүстериниң кажыдалын уттуп болур бе? А адазы чок чорукту? Ол чорук кижизидилгениң айтырыын нарыдаткан. Делегейниң ийиги дайыны эгелээниниң 40 чылының бүдүүзүнде ол дугайы чайгаар-ла сагындырып келир.

АМГЫ ҮЕДЕ БОЛГАШ КЕЛИР ҮЕДЕ ХООРАЙ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫ

Дайын ССРЭ-ниң 72 муң хоорайларын, суурларын үрээн. Чурттаар черин чок 25 млн. кижини чуртталга бажыңнары-биле хандырар ужурлуг турган. Ол чорук хоорай чурттакчыларының болур-чогуур өзүлдезинге шаптыктаан. Ынчаңмыже амгы үеде 2000 ажыг хоорайлар бар болгаш оларга чыл санында 10—20 чаа хоорайлар немежип турар. Эвээш дээрге-ле чурттакчы чону 100 муң кижи болур хоорайларны алыр болза, оларның санының талазы-биле бистиң чуртувус делегейде бирги черни эзлеп турар. Үр үениң дургузунда ол черни АКШ эзлеп чораан. 1979 чылдың чизезин өзүгаар алырга, ССРЭ-де оларның саны 270 ашкан, оларның 18-ниде миллион ажыг кижи чурттап турар. Ынчалза-даа улуг хоорайлар тударының дугайында чугаа болбайн турар. Оларның эң улуглары—Москва (8 млн. чурттакчылыг), Ленинград (4,6 млн.), Киев (2,1 млн.) болур. Олар Барыын күүтүп улуг хоорайларындан бичии.

ССРЭ-де улуг хоорайларның өзүлдезин моон соңгаар қызыгаарлаарын төлевилээн. Бичии болгаш ортумак хоорайларның хөгжүлдезин бүгү үүлдерин барымдаалап тура чорудар. Хоорайларның келир үезин хөгжүлдениң болгаш чаартылганың кол планнары (25—30 чыл дургузунда) тодарадыр. Бир эвес амыдыралдың негеп турары чазалгаларны кылыр апарза, ону хоорай тударының чурумун шыңгыызы-биле сагып турган чорудар. Хоорай чурттакчыларынга хамаарышкан стратегияны он-он чылдарның баш удур көрүүшкүнүнде барымдаалап тургузар. Чурттакчы чонунуң өзүлдезин база барымдаалап көөр.

Чизелериниң сан-түүнери мындыг. 1926 чылда ССРЭ-те хоорай чурттакчыларының үлүү 18 хуу (26 млн. кижи), 1959 чылда 48 хуу (100 млн. кижи), 1979 чылда—62 хуу (164 млн. кижи) болган. 2000 чылга чедир оон саны 75 хуу (255 млн. кижи) ажа берип болур. Ынчалза-даа ол чорук делегейниң амгы рекордтарындан эвээш: ГФР-де, Англияда, Австралияда хоорай чурттакчылары 80 хуу ажыг.

Кадык камгалалының болгаш социал хандырылганың күчүлүг системазын тургузуп алгаш, Совет күрүне бүгү улустарының амыдыраш-чурттаар эргезин херек кырында хандырган. Бир эвес ССРЭ-ниң чурттакчы чону 1970—79 чылдарда 9 хуу өскен болза, Таджик ССР-ниң чурттакчы чону 31 хуу, Узбек ССР-ниң—30 хуу, Туркмен ССР-ниң—28 хуу өскен.

Ниитилел чүс-чүс чылдарның дургузунда элекке массалыг өлүрүнге удур хөй төрүттүнер чорук-биле демисежип келген. Ол болза, ылаңгыя ядыларга онза чугула төрел бөлүктү камгалап алырының магадылалы боон турган: кырый бергеннерни чүгле диринг артыш калган салгалдар чемгерип шыдаар турган. Бистиң чуртувуска чаа төрүттүгеннериң ортумак назыны үүс чылдың эгезинден бээр ийи ажыг катап өскен болгаш ам 70 хар болган. Социал, пенсия хандырылгазыбиле хаара тудуп турар үеде чаш уругларга хереглелди материалдыг эвес, а моральдыг, угаан-бодал чылдагаанпары тодаргайлаар.

ССРЭ-ниң янзы-бүрү улустарында чаш уруглариың төрүттүнери дөмей эвес. Ынчалза-даа ындыг улуг ылгалдар мөңге эвес. Өлүп кырлырының айыылы чок амгы үеде хөй уруглардыг болурунуң чүткүлү Чоөп чүкте безин эвээжей берген. Чурттакчы чонунуң ында мурнап турар немелде өзүлдези ноожум, ынчалза-даа чайгылыш чокка эвээжеп эгелээн болгаш демографтарның үнелеп көрүп турары-биле алырга, XX векте-ле ССРЭ-ниң ортумак дөңнелинге чеде бээр.

КЕЛИР ҮЕДЕ ОНЗА БОЛУУШКУННАР БОЛУР БЕ?

Баштайгы түңнелдериниң соонда хөй томнуг сан-түүнер база үнер. 16 айтырыглардыг чизе агар учётту чүгле ылавылаан эвес, харын чүгле ооң берип болуру чаа демдеглелдерни: өг-бүдезиниң, национальының, тороон дылының болгаш өске-даа чүүлдериниң дугайында мелээни бээр. Ынчалза-даа онза болуушкуннар болбас: ол болуушкуннарны баш удур көрүүшкүнвер болдурбас.

Бөдүүн чижек. 1959—70 чылдарда национал талазы-биле холушкак өг-бүделериниң саны чартыктан хөй катап өскен: 5 млн. турганындан 8 млн. чедир өскен. Оларның үлүү 10-дан 14 хуу чедир өскен. Ол болза ССРЭ-де ортумак сан болур. А Казахстанда 14-тен 21 хуу, Латвияда 16-дан 21 хуу чедир өскен. Бүгү үүлдерни барымдаалап көөрге, бо ылаңыышкынны 1979 чылдың чизези база бадыткаар.

Холушкак өг-бүделериниң көстүп келгени болгаш ковудээни болза улустарының чоокшулажыышкынының херечизи болур. Национаддар аразының харылзаадарын улам-на сырый харылзааларже—өг-бүде харылзааларынче шилчитпишаан, ындыг эвилелдер мурнында турган национал ылгай көөр чоруктуң аңгыланчак чоруктуң чок кылырынга улам-на улуг арганы бээр. 1979 чылдың чизези төөгүнүң чаа ниитилешкээнге — совет улуска нацияларның чаңгыс аай каттыжарының оруунга улам ыңай буруңгаар балымнарны база катап херечилээр.

Лев БОБРОВ.

ПМА-ның тайылбырлакчызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СӨТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ХОФБУРГ ОРДУЗУНУҢ ПАРЛАЛГА ТӨВҮНДЕ

ВЕНА. (СӨТА-ның корр.). СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев биле АКШ-тың Президентизи Дж. Картерниң аразында дээди дөңнелге ужуражыышкынының бирги хүнүүн соонда Хофбург ордуга делегейниң парлалга төвүнге совет болгаш америк делегацияларының төлөөлекчилериниң парлалга конференциязы болган. АКШ-тың элчин черинге болган чуулажыышкынынарга ийи таланың совет-америк харылзааларының болгаш стратегтиг шаап халдаашкын чепсектерин қызыгаарлаарының дугайында керээге ам ат салырының айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчулгазы болган деп, олар дыңнатканнар.

Ийи чурттуң аразында тайбың кайызынга-даа ажыктыг харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниге болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынга чедирер деп делегейниң хөй-ниитизиниң ынаныр турары амгы ужуражыышкынче делегейниң бүгү хөй-ниитизиниң кичээнгейи хаара туттунган деп, совет төлөөлекчи Л. М. Замятин демдеглээн.

Баштайгы ужуражыышкынының үезинде ийи күрүнениң удуртукчуларының танышып алганынга сеткил ханыышкынын Л. И. Брежнев илереткен деп, совет төлөөлекчи дыңнаткан. Хуу ужуражыышкыннар бот-боттарын эки билчип алырынга арганы бээр, шиитпирлеттинмээн айтырыгларны шиитпирлээр орукту тып алырынга, бот-боттарын билчип алырынга дузалаар деп, Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

Бистиң чурттарывыстың социал-экономиктиг системалары болгаш амыдыралдың ниитилел тургузуу аңгы-аңгы-даа болза тайбың харылзааларны хөгжүдери, улус бүрүзүнүң бодунуң тускай тургузуглуг болур эргезин хүндүлеп көөру, а маргылдаалыг айтырыгларны чугаалажыышкыннар аргазы-биле шиитпирлээри чугула деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Бистер бот-боттарывысты Чер бөмбүрзээдеи дүжүр октатас болгаш бот-боттарывысты эде кылып албас-ла болгай бис.

Делегейниң дүшкүүрлүг торуунуң чаварлыышкынын кымга улуу-биле хөрегил деп бодал адыс утказы-биле алырга, тайбың кымга улуг ажыктытыл— Совет Эвилелиниге бе азы Каттышкан Штаттарга ажыктыг бе? деп айтырыгга дүгжүп турар. Тайбың бүгү кижилерге болгаш Черде бүгү чурттарга херек деп, Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Ону барымдаалааш база ийи күрүнениң улустарынга калбак кады ажылдажылганың өргежок чугулазындан Каттышкан Штаттар-биле бодунуң харылзааларын Совет Эвилели үр хуусаалыг перспективага хөгжүдерин күзеп турар.

Чугаалажыышкыннар үезинде боо-чепсекти қызыгаарлаар дугайында ийиги керээге улуг кичээнгейни салган деп, парлалга конференциязынга совет болгаш америк делегацияларының төлөөлекчилери демдеглээннер. Стратегтиг шаап халдаашкын чепсектерин қызыгаарлаар дугайында дугуржулга ат салыры болза боо-чепсекти эдере бүдүрерин қызыгаарлаарынга чугула базым болур болгаш чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле чаа дугуржулгаларга орукту ажыдар.

Чепсегленишкинни дүжүрериниң чорудулгазын улам-чылаарынга стратегтиг чепсекти қызыгаарлаарының дугайында ийи керээниң чугулазын АКШ-тың Президентизи онзалап демдеглээн деп, америк делегацияның төлөөлекчизи Дж. Пауэлл чугаалаан. Ядролуг дайынның айыылын эвээжедириңге керээниң улуг ужур-дузалыын Дж. Картер демдеглээн. Бо бүгү чорук Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттарның аразында харылзааларны улам ыңай хөгжүдериңге улам-на таарымчалыг байдалды тургузар деп, ол немеп каан. Дээди дөңнелге совет-америк чугаалажыышкыннар ажыл-ишчи, ажыт-чажыт чокка, чогаадыкчы байдалга эртип турар деп парлалга конференциязынга демдеглээн.

О. АНИЧКИН,
Г. ШИШКИН,
И. МАСЛОВ.

Барыын-герман коммунистерниң үнү

БОННН. Герман Коммунистиг партияның Баштаар черинин пленуму Дюссельдорфка болган. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев биле АКШ-тың Президентизи Дж. Картерниң аразында Венада боон турар ужуражыышкынга, а ол ышкаш стратегтиг чепсекти қызыгаарлаарының дугайында ийиги керээге ат салырынга барыын-герман коммунистер байыр чедирип тур деп ында парлап үндүрген коммюникеде онзалап демдеглээн. Стратегтиг шаап халдаашкын чепсектерин қызыгаарлаарының дугайында ийиги дугуржулга болза боо-чепсекти эдере бүдүрерин соксадыыче айыылдыг болгаш улуг өртектиг чепсектерни улам ыңай мөөңнээрингe удур углаңган чугула базым болур. Ыындыг болганда стратегтиг чепсекти қызыгаарлаар дугайында 2-ги совет-америк керээ бүгү улустарының, ооң иштинде ГФР-ниң хамаатыларының эрге-ажыктарынга дүүшкек деп ол документиде айыткан.

Массаларга партияның ажылының деңнелин улам ыңай бедиңериниң чугула сорулгаларын пленум чугаалажып көрген.

А. КУНЬЯЛДЫҢ ЧУГААЗЫ

ЛИССАБОН. Улуска удур реакцылыг политиканы чорудуп турган Мота Пинтуга баштаткан чаазактың халашканы болза бүгү демократтыг күштериниң улуг тиилелгези болур деп, Португалияның Компартиязының чиңгине секретары А. Куньял медеглээн. ПКП-ниң ол черде салбырының организастааны чүүлүү соңгу талазында Брага хоорайга болган массалыг митингиге ол чүве чугаалаан. Амгы байдалдарда чүгле ийи үнер орук бар: 1980 чылга чедир чуртту башкарып шыдаар демократтыг чаазакты парламентиниң улуг кезиниң баазазынга тургузар, чок болза хуусаа бетинде соңгулдаларны чорудар болгаш агар ажыл-херектерни кылыр база соңгулдаларны белеткээрин болгаш эрттирерин хандырар шиңгирир чазакты тургузары болур деп, А. Куньял онзалап демдеглээн.

Бүгү демократтыг күштериниң, чүүн-даа мурнунда коммунистериниң болгаш социалистериниң чаңгыс эвин быжыглаарынче ПКП-ниң чиңгине секретары кыйгырган.

Тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң магадылалы

ДЕЛИ. Индий-совет найырал болгаш кады ажылдажылга болза Азияга тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң ынаныштыг магадылалы болур деп, Индияның Премьер-министри Морарджи Десаниң Совет Эвилелинче ажы-чоруунуң түңнелдериниң дугайында индий-совет культура ниитилелиниң (ИСКИ-ниң) ында тускай парлап үндүрген медеглелинде айыткан.

(СӨТА).

Социализм чурттарында

МАР. Моол пайысылалдың тудугжулары ай санында-ла бир муң дорбелчин метр чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирип турарлар. Амгы үеде ында беш каът бажыңнар бар болгаш ам он ийи, он дөрт каът чуртталга бажыңнарын туда берген. 1980 чылда Улан-Баторнуң он-он муң чурттакчылары чаа бажыңнарже ноожүп кирерлер.

ЧУРУКТА: Улан-Баторнуң чаа тудуглары.

МОНЦАМӨ — СӨТА-ның фотозу.

ТРАКТОР ТУДУГЖУЛАРЫНДА

ПРАГА. Брно хоорайда трактор заводунуң конвейериниден «Зетор» деп чаа тракторлар үүнүп эгелээр. Оон мурнунда кылып турган тракторлардан бо тракторларның күжү каш катап улуг. Оон аңгыда элээн хөй чаартылгаларны база кылган.

Улусчу эрге-чагырганың тургустунганынан бээр үш он чылдың дургузунда Чехословакияның трактор тудуушкуну улуг ажыл-агыйының чугула адыры ыылдыр хөгжөн. ЧКП-ниң XV съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырышаан, Брно болгаш оон-даа өске үлетпурлуг хоорайларның ажылчыннары продукция бүдүрериниң хемчээлин доктаамал ковудедин турар. 1976—1980 чылдарның дургузунда чуртту кедээ ажыл-агыйы янзы-бүрү маркалыг 150 муң трактору алыр.

«УРАНИЯНЫҢ» ЮБИЛЕЙИ

БЕРЛИН. ГДР-ниң чонунга политика, эртем болгаш культура билиглерин нептередир талазы-биле организация—«Урания» деп ниитилел тургустунгандан бээр 25 чыл болган. Бо ниитилелдиң ажылчорудулгазын социалистиг немец күрүнениң чону бедин-биле үнелеп турар. Чүгле эрткен чылда безин ниитилел 350 муң янзы-бүрү хемчегларны боттандырып чоруткан. Анаа 12 миллион кижи киришкен. «Ураниянын» лекторлары болгаш пропагандистери боттарының ажылының арга, методтарын доктаамал сайзырааңгайжытпышаан, кол кичээнгейни эртемниң ролюн, бүдүрүгениң ажыктыг чоруун бедиңериче угландырып турар.

ДЫҢНАДЫГ

ХАНОЙ. (СӨТА). Вьетнам информация агентилели ВИА-ның дыңнатканы-биле алырга, вьетнам-кыдат қызыгаарының чоогунга туттурганнарның эзлчеглиг солчулгазы болган.

Вьетнам талаа Вьетнам Социалистиг Республикага удур дайыңга киржип турган шергелериниң болуун Кыдатка дамчыдып берген. ВСР-ниң төлөөлекчилери колдуунда-ла соңгу можуларның тайбың чурттакчыларындан тургустунган туттурганнарны хүлээп алган.

Вьетнамның болгаш Кыдаттың Кызыл крест ниитилелдериниң төлөөлекчилери туттурганнарның эзлчеглиг солчулгазын июнь 22-де чорударып дугурушканнар.

РАСИСТЕРНИҢ ЧӨҢГЭЭЛЭЭШКИНИ

ЛУАНДА. (СӨТА). Мурнуу Африка Республика Ангола Улус Республикага удур эзлчеглиг боо-чепсектиг чөңгээлээшкинни чоруткан.

АУР-нуң Камгалал министерствозунуң ында нептеткен медеглелинде айтып турары-биле алырга, мурнуу-африканчы шериг-агаар күштериниң «Мираж» хевириниң шуургедекчи - бомбардир о-вщиктериниң эскадрильязы Анголаның агаар делгеминче шургуп киргеш, чурттуң мурнуу чүгүнде Кунен можуда Умби суурну бомбалаан. Ол самолеттар Мурнуу Африка Республиканың хоойлуга удур эжелеп алганы Намибияның девискээринде туруп турар.

Ол араатаныг бомбалаашкынның түңнелинде элээн каш кижи өлүртүкен, 14 кижи балыгланган, улус ажыл-агыйының чамдык объектилери үрелген.

Расистериниң Мурнуу Африка Республиказының чепсектиг күштери сөөлгү үеде бистиң чуртувуска удур агрессчи хөделиишкиннерни көвүдеткен. Олар Намибияның Ангола-биле қызыгаарында хөй сонныг шериглерни мөөңнеп алгаш, бистиң агаар делгемивисти доктаамал үреп, тайбың чурттакчылыг суурларны бомбалап турар деп, Анголаның Камгалал министерствозунуң медеглелинде демдеглээн.

Капитал чурттарында

ЧУРУКТА: «корум-чуруп камгалакчызы» долу «дайынчы белен байдалда».

СӨТА-ның фотохрониказы.

Атеизм темазынга

БҮДҮҮЛҮК ЧОРУКТУҢ АРТЫЫШКЫНЫ

Кызыл-Тей суур чылдың-на өзүп, сайзырап, чурттакчылары база немежип, ковудеп турар. Аныяк кижилер ортумак школаны доскаш, дээди оореднлге черлериге улаштыр өөренирп өөренип, чамдыктары төрөөн совхозунга малчын, механизатор, тудугжу болуп ажылдап артып каарлар.

Өг-бүле күрүнениң камгалалында турар. Өглевирп хереженн болгаш эр кижилериниң эки тура күзелинге үйдезилеттинер деп ССРЭ-ниң Конституциязында магадылап турар болгай. Бистиң суурувустуң аныяктары өг-бүле тудуп, куда-найыр удаа-дараа болуп, ажы-төл төрүттүнүп турары өөрүнчүг.

Уруг-дарыгның кудазын кылырда оолдуң, қыстың-даа ада-нези, төрелдери ажылдың чайлыг, таарымчалыг үезин шилип, куданы эрттирер хүнүн дугуржур. Кудазынга оол, қыс төрел-төргүлдерин, эш-оорун чалаар. Келген аалчылар өглевишкен аныяктарга аас-кежикти алган-йөрээри билдингир. Бистиң суурувустуң аныяктары өг-бүле тудуп, ажы-төл төрүттүнүп турары өөрүнчүг.

Мен маңаа эргиниң артыышкыны, бүдүүлүк чорук деп билирим чүүлду бижипр бодадым. Чүл дизе, бисте «карак көрнүр» кижилер тыпты берген. Чамдык кижилер «карак көрнүрлериниң» дулгээлиниге алзы бергилээр боордур. Ындыг «карак көрнүр» кижилер «Бо субботада куда кылырга хай-бачыттыг, сойгаарладыр» сут-суг деп хоозун чүвелер чугаалап, харын-даа кудаңын болур шагын безин айтыр чаң бар. Ынчангаш чамдык ада-иелер ындыг авыыастыг, мөге хоозун чоруккa алып, уругларның куда кылыр хүнүн айтыртып алыр дижип, «карак көрнүрлерге» эзт-чемниг, сөңүг барып, бараалгап турар. Ол дээрге чогенчиг, бүдүүлүк чорук-тур.

«Карак көрнүр» кижилер дээрге-ле бүзүрээчел, бүдүүлүк кижилерни мөлчүүр, арагачы, чазый, алыксак-чинсек кижилер-дир. Ындыг кижилер болза аңаа бүзүрен, ай, хүнүн айтыртып турган куда кылган кижилериниң кудазынга келгеш, хүндүлүг олутта ужа-төшче чоокшулай олурупкан, аш-чемни тарбыдап, чараалын чаштаткан турганларын көргеш, өске чалаткан кижилер ческинин, хөчүү калыр чорду.

Өгбец-Хөө Ооржак, Калипдуу Сат, Чигзимаа Саян олар мындыг «карак көрнүр» кижилер болуп алган чоруп турарлар. Ылаңгыя Өгбец-Хөө Ооржак өлген кижиниң хөөржүдер хүнүн, шагын база айтып бээр «хам» болу берген чоруп турар. Мөчээн кижини сөөлгү орукче үдээр дээш ырак-узактан келген кандыг төргүл-төрелдери, эш-ооруу чок боор. Ажылдыг кижилер хонук-хуусаа эрттирип турарга берге болгай. Кажыдалдыг кижилерге база берге, келген чонун үр тудуп турарга, сагыш човаачыг. Оон ыңай чамдык кижилер арагалаар, оон кедерезе алгыш-кырыш, шош-содаа-даа болгулай бээр таварылгалар тургулаар боор чорду.

Бо бүгүнү көргеш, эргиниң ындыг артыышкыныларына бүзүрен чоруур кижилер бо үеним-биле боланза, а албан черлери, хөй-ниити организациялары бо бүдүүлүк чорукка удур шыңгыы демисешсе деп бодал кижи сагыжына бо-ла кирер-дир.

К. КАРА-САЛ.

Олимпиада-80-ге уткуштур

1980 ЧЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМИ

Бүгү делегейниң спорт чыжымын аалчыларын амданныг чем-биле чемгерер дугайында айтырыг база белен эвес. Олимпий суурларының бирээзинге-ле 700 кижи чурттаар чурталга корпустарының чанынга бирээ-ле дөрт муң ажыг олуттуг столовааларны, сүт садар черлерни, кафе рестораннарны ажыдар. Индирге олургаш, шак-шагы-биле чанмастай бээр ең «изиг» аарыкчылар чемни стадионга, олурган черинге-ле ап болурлар.

Олимпийжилерни үүгле амданныг чем-биле чемгерер эвес, национал чемнер-биле хүндүлээр дугайында база чугаа болуп турар. Ниитизи-биле бүгү чер бөмбүрээзиниң чонунуң чип турары 430 аңгы-аңгы чемнери делгеттинер. Оларны белеткээр талазы-биле ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының чемненилге институдунуң ажылдакчылары, эмчилер чогуур ажылдарны кылып турар. Оларның киржилгези-биле менюну тургускан болгаш эртем чөвүлелиниге балылаан, олимпийниң национал комитеттеринче чоруткан.

— Шынарлыг чем спортчу рекордтар тургузарынга улуг идиги бээр. Ынчангаш, оюнларга киржип турар команда бүрүзү тускай меню өзүгаар, спортчуларның хереглелинге дүүштүр кылган чемнерни чиир. Чижээлээрге штангистер болгаш боксерларның шыганнары быжыг болур болгай, оларга бээр чемде углеводтар хөй болур ужурлуг. Уран үүл гимнастиказының мастерлериниң чеми чиик болур—деп, биолог, спортчу чем талазы-биле болүктүң удуртукчузу Клавдия Ларичева чугаалады.

Маргылдаа бүдүүзүнде спортчуларның боттарының деңзизи өскерилбес ужурлуг. Ынчангаш, чем белеткеп турар үеде бодунуң улузунуң «аажыының» эки билир тренер ыяап-ла киржир.

Чем белеткээри-биле Москвага бүгү Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг чурттарының ең тергиин поварлары болгаш официантылары келирлер. Техниктиг школаларның доозукчулары база оларның санынга кирерлер.

Олимпиада-80-ниң кулинарлары кымнарыл? Чижээ, Володя Зайцевти көрөлликер. Повар кижи бир-ле чаа үүлдү бодап тывар ужурлуг деп ол санап чоруур. Болгарлар перептен үжен хире чемни белеткеп билир болгай, а итальяннар макарон-биле каш-каш үүс аңгы чем кылыр. Олар шупту-ла амданныг болгаш онзагай. Повар кижиниң бодап тыпкан үүве бүрүзүн Володя кичээнгейлиг-биле өөренип көрүп турар. Чижээ, Заполярьяның поварлары чоокта чаа иви эзиндеп «Норильскиниң» деп чаа чемни чогаатканнар. Оон-биле чергелештир Норильскиниң маныызын, балыктың тырткан эзлин болгаш өске-даа болбаазыраңгай чемнерни чогаадып турарлар.

Найысылалдың № 168 профессионал-техниктиг училищезиниң программазында 234 шакты кулинария кылыгларынга чарыгдап турар. 1524 шак—совет болгаш даштыкы чемнер кылып өөренириңге тускайлаттынган.

Оон ангыда олар Москванын ең эки ресторанныры «Берлинге», «Национальга», «Метропольга», Белоградка» хүн бүрү практикалап турарлар. Олар эстетикага, экономикага, даштыкы дылга база билиглерни чедип ап турарлар.

— Бистиң өөрүүс шупту психолог болур болза улам эки—деп, келир үеги официантка Тамара Дианова чугаалады.—Келген кижиге аъш-чемниң шынарының дугайында тайылбырлап, кандыг чемни ол чиир болза эки дээрзин сүмелеп, олимпийжи чаа болуушкуннар дугайында каш сөстер солчуп,—кысказы-биле чугаалаарга, культурлуг бараан болур сорулгалыг бис.

Ниитизиң чемненилге черинде, база спортта ышкаш, чедишкиннер бар болбайн канчаар. Чижээ, ең тергиин совет кондитер Дарья Ожигина Брюсселге болган делгелгеге ең дээди шаңнал—алдын медальды, оон соонда Японияга болган конкурстарның бирээзинге «Торттар даңгынаазы» деп атты чаалап алган.

Сөөлгү чылдарда туристер кондитер кылыгларындан, эштен, балыктан национал чемнер кылып турар ресторанныр совуургаар апарган.

Нация бүрүзү боду онзагай чемнерни кылып турар. Азербайджаннар люля-кебаб кылыр талазы-биле, узбектер плов кылырының мастерлери, грузиннер—шашлык... Олимпийниң спортчу төптериниң бирээзи болур Таллин хоорайда алаян хөй кафетерийлер бар. Аңаа үүгле кофе белеткээр. Кайызында эки кылып турарын келген аалчылар үнелээр.

Ынчангаш, поварлар болгаш кондитерлериниң аразынга база маргылдаа болур ышкажыл. Олимпиада үезинде поварларның «рекордтары» база тургустунар чадавас.

Эмма ГУСЕВА,
(ПМА).

АРЫГ АГААРГА

Кызылдың кооператив училищезиниң башкылар коллективи сургуулдарның күш-дамыр кижизидилгезин акижидер дээш сөөлгү чылдарда боттуг хемчеглерни ап турар. Өөредилге черинде янзы-бүрү спорт секцияларын организастаан, оон киржикчилери мергежилин доктаамал бедидип, наймысыладың күш-культура коллективтериниң аразынга эрткен маргылдааларга киржип, чаңгыс удаа эвес шаңналдыг черлерни алгылаан.

Училищеде күш-культура башкызы К. О. Ховалыг сургуулдар ортузунда күш-дамыр кижизидилгезин акижидер дээш бүгү хемчеглерни ап, кызымак ажылдап турар.

Өөредилге черинің башкылары, сургуулдары чараш бойдус чурумалдыг Көк-Тейге кадыкшылга хүнүн эрттирген. Оон программазында спортчу маргылдаалар, спорт болгаш туризм темазынга ырлар күүседириниң, чем кылырының көрүлделери кирген. Орта ниитизи-биле 130 ажыг кижи киришкен.

Спортчу оюннар болур черлерни көрүштүг кылдыр каастаан, училищениң бөлүктериниң хана солуннарын ында аскан.

Дыштанылга хүнү байырлалдыы-биле ажыттынган соонда маргылдаалар эгелээн. Муң метрге маңнаарынга 108 кижи киришкен. Канат тыртларынга, майтынны дүрген кагарынга база маргылдаалар болган.

Дүштеки чем белен. Ону канчаар кылганын тускай жюри хынап көрген. Дүш соонда волейбол маргылдаазы, ырлар көрүлдези эрткен.

Дыштанылга хүнү доостурга оон түнелин үндүрген. Чеди команданың иштиндеи садыг салбырының дөртү бөлүү бирги черни алган, оларга бирги шаңналды тывыскан. Бо бөлүктө спортка хандыкшылдыг, хөй-ниитичи сургуулдар аваэш эвес, ынчангаш училищеге болгаш хоорайга эрткен маргылдааларга идек-кейлиг киржип турарлар.

Училищениң башкылары, сургуулдарны арыг агаарга эки дыштанып, ойнап-хөглеп алганнар.

М. ДАРГАТ.

ЧУРУКТА: садыг салбырының дөртү бөлүүнүң бөлүк сургуулдары.

Авторнуң фотозу.

ДҮННҮҢ КАРАКТАРЫ

Куш бажын борбаңнадыр чайып орган, оон кылыр чугула-ла ажыл-херээ ол ышкаш сагындырар. Ол куштуң ады—турач. Ол куштуң хайгаарап турган оолдуң ады чок. Оон аймаанын улустары ат дугайын ах-даа бодап тыппаннар. Ол аймакка бичии уруглар-даа, оолдар-даа, ашактар-даа, кадайлар-даа, ирейлер-даа, шуваганчылар-даа бар турган. Оон ыңай Ава база бар.

Оол ол турач деп куштарны аңнап турган. Куштуң хойгуултарга, салдырт кынгаш дээрже дүндүш т е л д и р ужуп үне бээр. Ынчалза-даа ол куштуң чалгыннары күш чок болгаш ырады ужуп шыдавас. Ынчангаш турач черге хонупкаш, ыдып ыңай боор. Ынчан ону база катап хойгуулар херек. Ол баштайгызындан-даа ырак ушпас, а үш дугаарында мырыңай бичии ушкаш, дораан черге хонуп алыр, оон ол черже сыңныып чыдыптар.

Турач куштуң сүнезинин бодунче хандыкшыдар дээш, оол оон дургу-хевирин доваракка шыйып каваш, сүрүп ыңай болган.

Куш ужупкан, элдеп үүве, оон буттарындан туттунупкан үүве дег болган соонда, оол черден адырлы берген.

...Кургаг дой-довурак саарлып багышаан, шыыңайныр турган. Оол уургай иштинге чыткан, а оон кырында өрээн оът-сигеннинге буттарын хүлээш куду баштандыр алып каан турач чалгыннарын салдырадып турган.

Оол каш даш ап алган. Баштай октаарга кушка дегген, оон соонда үш каккаш, өрээн оът-сигенни үзе шаапкан. Турач «аңчының» буттарының чанынга пет кээп дүшкен. Оол ам боданы берген.

«Уургайда олур мен. Уургай ханы-дыр... Бо дээрге улустуң ан-мөң тудар уургайы ышкажыл».

Корткаш, оол көжүй берген. Өрү көөрге, булуттар хүрек-кызыл болган, удавас олар бүлуттуң куу-бора апаар, а оон соонда дүн дүжер. Бүдүн аймак дүнден коргар.

Бир эвес куй даштына кижи дүнге таваржыр болза, айыыл-халап болганы ол. Ийир дужери-билек, эр улус куй аксын улуг даш-биле дүй хаап алыр.

«Дүн дүжерге, характарым так шийип алыр мен»— деп, оол шиитпирлээн.

...Оол холунга чидиг шиш даш тудуп алгаш, характарын шийипкеш, олурган. Довурак төктү берген. Бажының кырында ан оожум болгаш коргунчуу сүргей алгырган. Оол характарын ажыдыпкан. Уургай кырында ийи ногаан соок от көзүлген, ол дырбактыг болган!

Дырбактыг чер дырбап турган: чиш мыя бо, а чедери берге; ынчангаш шыданмайн турганы ол. Оол холун хере көдүрбейн-даа даштыг күшбиле аажок улуг дишстиң ногаан караан часпайн октапкан. Чыйт дээн.

«Дээпкен-дир! Ол араатан аң кижилерни өлүрүп турган, а кижилер ону өлүрерин оралдажып турган» деп, оол бодаңган.

Ынчан аңаа оол дээрде хенгиг оттар чырып турганын көрген.

«Дүннүң характарын көрүп тур мен!»

Уурсай дүвүнче кээп дүшкеш айыыл-халапты манап чыткан. Үр-ле чыткан, ынчалзажок коргунчуг чүү-даа болаан.

«Дырбактының характары дүннүң характарындан артык коргунчуг-дур»—деп, оол бодаңган.

Дээрки шыва алган чырык оттарны ол база катап көрүксей берген.

«Дүннүң характары өлүмнүг болган болза мен шаажыладан чайлавас мен, үүге дээрге мен оларны көрүп каапкан-на болгай мен. Мен оларны маага хандыр көрүп алгаш, Авамга чугаалаар мен...»

Дээрниң отчугаштары бирде көгерип, бирде кызып, бирде агарып хып, хүн хереги деггеи шалың ышкаш, янзы-бүрү өңнерге хуулуп каап турган. Хемлиг чаштанчы оттар өшпейн, ужугуп чорүй барбайн, чаңгыс улуг чалбыыш боп каттыштайндаа түс-түс черлеринде тургулаан.

Оол өкпең, чылыг чаштанчы отчугаштан карак салбаан. Оон чүрээ саргый берген, характарындан чаш төктүп турганын хенертен эскерип каан. Чиктиш кончуг! Кым-даа ону аартпаан-на болгай. Карак чажын ол аштаваас дээн, үүге дээрге ол дээш кымдан ыядыр боор. Ол безин корткан, девидээн эвес.

Аңчылар ону эртен тып алгаш, куйга эккелгеннер. Ава чечектериниң болгаш сизеннериниң чиирбей дылыдарын чыыт каап олургаан. Кабыт баксыраан сигеннерни Ава диргизип олуруп-тур.

Аңчы бүрүзүнче Ава чиге көргүлептерге олар шупту чорупканнар.

— Дүннүң характарын көрдүң бе?— деп, Ава айтырган.

— Көрдүм — деп, оол харыылаан.

— Үүге өлбээн сен?

— Билбес мен. Характарым чажы төктүп турду, ынчалза-даа меңээ аарышлыг эвес-ле болду. Мен дүнеки дээрни үргулчу коруксээр-дир мен—деп, оол чугаалаан.

Ава оолче көрген.

— Бисти кагаш чоруткан кырган-аа мынча дээн: «Дээрже көрген кижи сылдыстарже үнүп чорүй баар. Кижилер черде чурттап турар болганда, олар чугле черже кирер ужурлуг».

— Мен сылдыстарны көрдүм. Мен сылдыстарже үне бээр мен!— деп, алгырыпкан соонда, оолдуң арны чырый берген.

— Бие сени чааскандырзын кагбас бис. Өттүр сөглээн бир мерген чугааны билир мен—депкеш, Ава мынча дээн: «Баштайгы кижиниң баскан изи шупту улустуң оруу апаар».

...Аймак улус одаг долгандыр ыыт чок олургулаан. Ава турып келгеш, ең шыырак оолду болгаш пордан туткан бурган дүрүзүүн холдарынга ап алган. Ашактар шиштерин, даш балдыларын болгаш өскедаа чепсек-хереклерин мурнунга шашкылап алганнар. Куйнуң аксын дуглаан дашты чайлады чууктапкан.

Куйдан оол баштай унген. Аңаа дээр болгаш сылдыстар делгем чаагай боп кеступ келген.

— О!— деп, оол алгырыпкаш, талыгырда сылдыстарже холдарын сунган.

Оолдуң соондан улус дүне када куйдан шуужуп үнүпкен. Олар чугле чүректериниң согарын дыңнап, ылым-чылым барганнар.

В. АНАТОЛЬЕВ.
«Вокруг света» журналдан.

УРАН ЧҮҮЛ-БИЛЕ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ЭВИЛЕЛИ

Магнитканың 50 чылынга турасканаткан ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң III пленуму Магнитогорскиге болган. «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидериниң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында идип үндүрген сорулгаларны чурукчулар чугаалажып көргеннер. Эстетиктиг салдар чедирер болгаш тематиказының талазы-биле улам-на сайыраңгай уран үүлдүң чаа чогаалдарын тургузарының аргаларын чугаалажып көрген. Магнитогорскиниң уран үүл культуразының өзүлдеэнге дуаалаар эзээн каш хемчеглерни төлевилээн: тудуп турар чурук галереязын чаа чуруктар-биле немээр, металлургия комбинады-биле уран чурулга школазы-биле, уран үүл студиязы-биле улам сырый харылзаа тургустунар.

Пленумнуң ажылдап турар хүннеринде Магнитогорскиниң 50 чылынга турасканаткан Бүгү-эвилелдиң уран чурулга делгелгези ажыттынган. Аңаа янзы-бүрү хевириниң база угланыышкынарның ажылдарын, оон иштинде Магнитканы тудуп турар үеде чураан чуруктарны болгаш графика ажылдарын делгеп көргүскен. Магнитогорскиниң металлургия комбинады-биле ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң аразында чогаадыкчы кады ажылдажылга дугайында керзоге ат салган. Ол керээ болза совет уран үүлдүң улустуң амыдыралы-биле харылзааларын улам ыңай быжыглаарының дугайында партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырып турарының тодаргай херечилели болур.

ЧУРУКТА: Магнитканың хоочуну, домна ажылдакчызы, бот-тывынгыр чурукчу Константин Ефимович Хабаровтуң (оң талазындан) «Урал чурумалы» деп бодунуң чуруун ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы Николай Афанасьевич Пономаревка белекке берип турары. Солагай талазында—ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Борис Ефимович Ефимов, Армениянның улустуң чурукчузу Саркис Мамбреевич Мурадян. Оң талазында ийи дугаарында—домна цехиниң начальниги Иван Петрович Лежнев.

Б. КЛИПИНИЦЕРНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ТОДАРАТКАН

Чөөн-Хемчик районнуң школаларының аразынга чер чарыкчыларының болгаш саанчыларның конкурузун организастап эрттирген. Чер чарыкчыларының конкурузун Хөндергейниң Белдир деп черге, саанчыларнын — Доргун сүт-бараан фермазының баазазынга организастаан.

Конкурска ниитизи-биле школалардан 30 ең мергежилдиг трактористер болгаш саанчылар киришкен. Оолдардан Бажың-Алаак школазының 8 «а» клазының өөреникчизи Герман Иргит бирги черни алган.

Эрткен чылын Костромага болган аныяк чер чарыкчыларының болгаш саанчыларның Бүгү-россия конкурузунуң киржикчизи, Чадааның № 1 школазының өөреникчизи Елена Саая бирги черни бүүдүрелдин-биле чаалап алган.

Инекти дүрген болгаш шын саарынга уруглардан Хайыракан сес чыл школазының 6-ты клазының өөреникчизи Ульяна Ондар хамыкты кайгадып, бирги черни эзээн. Эрткен чылын школачылар аразынга республика конкурузунга үшкү черни эзээн, Бажың-Алаак школазының алдыгы классчызы Моңгуш Оюмааны демдеглеп каары артык эвес. Ол Ульянадан үүгле каш секунда озалдаан, ийиги черни эзээн. Оолдардан Чадааның № 1 школазының 9-ку классчызы Анатолий Кара-Сал бирги черни эзээн.

Команда талазы-биле бирги черни Бажың-Алаак школазының өөреникчилери чаалап алганнар. Конкурстуң шаңналдыг черлерин алган тиилекчилерге мактал бижиктерни, өртектиг белектерни тывыскан. Тиилекчилер республика конкурузунга киржири-биле белеткеник турарлар.

Ч. ООРЖАК.

Телевидение

ИЮНЬ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа. 10.50—Эртенги гимнастика. 11.15—«Уругларга дириг амытаннар дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 11.45—«Мээң Тереэн чуртум дугайында ырлар». 12.00 — «Шилилге». Уран-чечен телефильм. 13.15—«Мастерская». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинчи шаңналдың лауреады, ССРЭ-ниң улустуң артизи, композитор К. Караевтиң чогаадыкчы ажылынын дугайында фильм-концерт. 14.05 — Медээлер. 14.10—16.00—Чапсар. 16.00 — Медээлер. 16.20—Документалдыг фильмнер программазы: «Николаевщинадан келген бие», «Эгеэр», «Дүргедээшкинни чаалап алганы». 17.10 — Белорус ССР-ниң «Хорошки» фольклор-хореография Күрүне ансамблиниң концерти. 17.40—«Беш чылдың тудугаарында». 18.10—Уругларга фильм. «Аъттыг кижилер». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Телемедээлер. 19.25 —«Руль артында». Дамчыдылга. 19.55—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.05—Баскетбол талазы-биле Европа чемпионады. Эр нижилер. Италиядан дамчыдылга. Чапсарда — бүгүн делегейде. 21.40 — Киноэпопея. «Ада-чурттуң Улуг дайыны». 13-ку фильм —«Украинаны хостааны». 22.30—«Ye». Информастыг программа. 23.05—00.05—Эвиледдер бажыңының колонналыг залындан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

19.15—«Силериниң даартагы адреазиңер». Документалдыг телефильм. 19.35 —«Маадырлыг чоруқ».

КЫЗЫЛДАН

20.05—Чарлалдар. 20.10 — С. Артонов—«Кыс ак бөрүнүң салгалдары». Хакасияның М. Ю. Лермонтов аттыг шин театрының шинзи. 1-ги кезээ. 21.05—«Хүннүң кыс душтуу». Мультфильм. 21.15—22.00—«Ак кыс бөрүнүң салгалдары». 2-ги кезээ.

КЫСКА ХУУСААДА

Ортумак школаларда доозукчу оңгу классчыларның сөөлгү экзаменнери бо хүннерде чоруп турар. Оон-биле катай чаа өөредилге чылынга белеткел — сентелге республиканың тус-тус школаларында кидин түлүк. Чаа өөредилге чылынга белеткел — башкылар коллективинге болгаш школаның ажылчыннарынга харыысалгалыг үе. Аңаа белеткеннирде бүгү-ле херек үүлдерни быжырымчалыг болгаш шынарлыг кылыр ужурлуг. Кылыр ажыл-ла хөй: өөредилге хереклерни четчелеп тыптынар, школаның болгаш интернаттың иштин, даштын аштап-арылап, септеп-селиир, одалганы магадылаар...

Самагалдай ортумак школазында (директору Т. Ховалыг) сентелге бо хүннерде шалышкын, эки чоруп турар. Маңаа эге класстарның башкылары (өөредилге эргелекчизи Б. Суваңдин) аданелерни мобилизастап тургаш, бир дем-биле тус-тус өөренир класстарның өрээлдерин чугайлап, шалазын, парталарын дозулап, чаартып септеп-селиир ажылдарын база ей-шаанда кылып доосканнар. Башкылардан Х. Уванзай, Д. Намзырай, Д. Сандымаа, О. Севил болгаш өскелер-даа сентелгеге идепкейлиг киришкеннер.

Чаа, улуг школаның тудуун тускай тудугжу бригада кылып турар. Оон ам чаа-ла таваан салып эгелээн. Ынчангаш эрги школага амдыызында дарый немей туттунар тудуг чок болганындан сентелге шалышкын чоруп турар. Сентелгени чоокку хүннерде доозар дээш школаның ажылчыннары кызымаккай ажылдап турарлар. Олардан Ч. Седен, Б. Аргап-оол, О. Доктаалай болгаш өскелер-даа ең идепкейлиг, кызымак ажылдап турарлар. Школаның сентелгезинин кыска хуусаада эки шынарлыг доозар дээш бир демниг ажылдап турарлар.

К. ТҮЛҮШ.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Тыванын көдээ ажыл-агый техникуму 1979-80 өөредилге чылында шуут болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур.

Шуут өөредилгелиг салбырга өөренир хуусаазы:

агрономия салбырынга — 2 чыл 6 ай (10 класс доосканнарга), зоотехния салбырынга—2 чыл 6 ай (10 класс доосканнарга), ветеринария салбырынга—2 чыл 6 ай (10 класс доосканнарга), бухгалтер учеду салбырынга—2 чыл 10 ай (8 класс доосканнарга), көдээ ажыл-агый механизация салбырынга—2 чыл 10 ай (8 класс доосканнарга), ветеринария салбырынга—3 чыл 6 ай (8 класс доосканнарга).

Бот-өөредилгелиг салбырга өөренир хуусаазы:

зоотехния салбырынга — 4 чыл 6 ай, көдээ ажыл-агый механизациязының салбырынга—4 чыл 11 ай, бухгалтер учеду салбырга—3 чыл 10 ай, агрономия салбырынга—4 чыл 6 ай.

Техникумга киреринин шылгалдаларын чедишкиниг дужаагаан долу эвес ортумак (8 чыл) эртемниг азы ортумак школа доосканэр, херээжен ССРЭ хамаатыларын хүлээп алыр. Шуут өөредилгелиг салбырга 30 чедир харлыгларны, бот өөредилгелиг салбырга назы-харын барымдаалавайн өөредир.

Техникумга Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилерин, ниити билиг школазын доозуп тура мактал бижик-биле, алдын азы мөңгүн медальдар-биле шаңнатканнарны, а ол ышкаш ортумак профтехучилищени доозуп турган мактаалдыг дипломнарлыгларны, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүүлгелериниң 3 дугаар майык ёзугаар өөредири-биле чорутканнарны, өөредилге черинге шилип алган профессиязын ёзугаар практиктиг ажылга 2 чылдан эвээш эвес үе дургузунда ажылдаанарны, Чепсектиг күштерден халашканнарны баштайгы эзлчегде хүлээп алыр.

Киреринин күзээннер директорга билдириишкинни бижээш, шилип алган профессиязын айыткаш, дараазында документилерни кожар: сес чыл азы ортумак эртеминиң дугайында документ (бодуби-биле), 286 дугаар майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, күш-ажыл дептериндеи ушта бижилге (кадрлар килдизинин начальниги азы бүдүүлгенин удуртукчузу шынзыктырар), 3 дугаар майык ёзугаар өөредири-биле чоруткан бижик, 3×4 см хемчээлдиг алды фоточурук; өөредилге черинге келгеш төрүттүнгенинин дугайында херечилелди азы паспортун, шериг билединин азы киир бижидилге дугайында херечилелди боду көргүзер.

8 класс доосканнар орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) киреринин шылгалдазын дужаар. 10 класс доосканнарны орус дылга болгаш литературага (сочинение), химияга (аас-биле) киреринин шылгалдазын дужаарга ветеринария, агрономия, зоотехния салбырларынга 2 курска хүлээп алыр.

Билдириишкиннерни 1979 чылдың июнь 1-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр. Киреринин шылгалдаларын август 1-ден 20-ге чедир чорудар. Өөреникчилерни техникумга август 21-ден 24-ке чедир хүлээп алыр.

Хүндүскү салбырга хүлээп алганнарны ниити үндезиннерге стипендия-биле хандырар.

Өг-бүлеэнинин материалдыг байдалының дугайында шынзыга ёзугаар совхозтарның тыва ажылчыннарының уруглары күрүениң долу хандырылгазынга хүлээп алыр.

Техникумнуң адреази: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 5, телефоннар 2-55-93, 2-36-04, 2-43-09.

агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бүгүн республикага булуттаар, чаъс чагбас. Хаттың дүргени секундада 5-10 метр чедер. Агаарның температураза 25—30, чамдык районнарга 18—23 градус чылыг болур. Автоуруктарның көстүрү эки.

Кызылга булуттаар, чаъс чагбас. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температураза 27—29 градус изиг болур.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

ИЮНЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Робин Гудтуң ээн келгени» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Үүе мун «мен». Эрги паровозтуң ужуралдары» 10.00, 11.40, 14.10, 15.55, «Ынанышкын сылдызы» 17.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Почта дамчыштыр ынакшыл» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киночыынды» 15.00, «Сөөлгү ынанышкын» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Дааранныкчы кадайланыр» 13.00, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

Редакциянның адреази:
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузу килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизинин 2-31-75, культура килдизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 2-21-47, үлетүр килдизинин 2-22-64, чагаа килдизинин 2-41-27, информация килдизинин 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16555. Чагыг № 1041.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00542